

Univerzita Karlova v Praze
1. lékařská fakulta

Studijní program: Specializace ve zdravotnictví
Studijní obor: Adiktologie

Nikola Gažová

Vzdělávání sociálních pracovníků v adiktologii: analýza studijních programů sociální práce v ČR

Education of social workers in Addictology: Analysis of social work study programs in the Czech Republic

Bakalářská práce

Vedoucí závěrečné práce: Mgr. et Mgr. Amalie Lososová, Ph.D.

Praha, 2019

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a že jsem řádně uvedla a citovala všechny použité prameny a literaturu. Současně prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu

Souhlasím s trvalým uložením elektronické verze mé práce v databázi systému meziuniverzitního projektu Theses.cz za účelem soustavné kontroly podobnosti kvalifikačních prací.

V Praze, 16. 7. 2019

NIKOLA GAŽOVÁ

Podpis

Identifikační záznam:

GAŽOVÁ, Nikola. *Vzdělávání sociálních pracovníků v adiktologii: analýza studijních programů sociální práce v ČR [Education of social workers in Addictology: Analysis of social work study programs in the Czech Republic]*. Praha, 2019. 54 s., 1 příl. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Karlova v Praze, 1. lékařská fakulta, Klinika adiktologie. Vedoucí práce: Lososová, Amalie.

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí práce Mgr. et Mgr. Amalii Lososové, Ph.D. za pomoc v průběhu psaní, rychlou zpětnou vazbu, cenné rady, ale hlavně také za její trpělivost a podporu.

Dále patří dík všem mým blízkým za jejich názory a nápady, pomoc, podporu a důvěru, kterou do mě vkládali.

Abstrakt

Východiska: Týmy adiktologických služeb by měly dle Standardů naplňovat princip multidisciplinarity. Do multidisciplinárního týmu takovýchto služeb neodmyslitelně patří sociální pracovníci. Již od zrodu sociální práce se pracovníci setkávají s klientelou mající potíže se závislostním chováním. Odborná akademická příprava sociálních pracovníků, jako potenciálních budoucích profesionálů pracujících s adiktologickou klientelou, je bezpochyby základním předpokladem pro zvládnutí profesních kompetencí. Práce se zaměřuje na analýzu studijních programů sociální práce vyšších odborných a vysokých škol z hlediska míry zastoupení výuky adiktologie v nich.

Cíle: Hlavním cílem práce je analyzovat obsah studijních programů vyšších odborných a vysokých škol sociální práce v České republice z hlediska zastoupení vyučovaných předmětů zaměřených na adiktologii. Mezi dílčí cíle patří zmapovat studijní programy sociální práce v České republice, popsat nabídku předmětů adiktologie v rámci těchto programů, identifikovat obsah výuky zaměřený na problematiku adiktologie, zhodnotit délku, obsah a strukturu předmětů.

Metody: Pro dosažení cílů byla nejprve mapována nabídka studijních programů sociální práce, podle definice odborné způsobilosti zákona o sociálních službách, na vyšších odborných školách a bakalářských programech vysokých škol. K vyobrazení výsledků a zahrnutých programů, které splňovaly stanovená kritéria, byla použita metoda PRISMA a schéma flow diagramu. Studijní plány byly podrobeny analýze, a tím byly pomocí klíčových slov identifikovány předměty zaměřené na adiktologii. V posledním kroku proběhla analýza obsahu adiktologicky orientovaných předmětů a metodou zachycení vzorců byly seskupeny do kategorií.

Výsledky: Bylo identifikováno 17 programů vyšších odborných škol a 55 bakalářských programů vysokých škol sociální práce. V průběhu studia jsou posluchači více či méně seznámeni s problematikou závislostí, alespoň jeden předmět, ve kterém by mohli získat základní znalosti, byl zjištěn u 76 % programů vyšších odborných škol a 89 % programů vysokých škol. Předměty zaměřené specificky na adiktologii se vyskytují u 4 oborů vyšších odborných škol a 9 oborů vysokých škol. Z důvodu nedostatku informací ohledně obsahu jednotlivých předmětů nemohla být plně analyzována jejich struktura, časová dotace a volitelnost se napříč obory liší.

Závěr: Vzdělávání sociálních pracovníků v oblasti adiktologie by mělo být rozšířeno. Do studijních plánů je vhodné zařadit takové předměty, které by svým obsahem sociálním pracovníkům zajistily dostatečné teoretické i praktické znalosti. Dále je žádoucí, aby došlo k jasnému vymezení identity sociálních pracovníků a možností terciárního vzdělávání v tomto oboru.

Klíčová slova: adiktologie, sociální práce, sociální pracovník, vzdělávání, závislost

Abstract

Background: Team of addictological services should accomplish the principle of multidisciplinary approach according to Standards. Social workers inseparably belong to the multidisciplinary team. From the very beginning of social work, workers encounter clients who have problems with addiction. Specialized academic preparation of social workers, who are probable future professionals working with addicted clients, is undoubtedly an elemental requirement for successful mastering vocational competence. The thesis is focused on analysing social work's curricula at higher professional schools and universities from the point of view of the amount of addictology.

Aim: The main aim of this thesis is to analyze the content of curricula at higher professional schools and universities of social work in the Czech Republic from the point of view of a representation of subjects focusing on addictology. Partial goals are mapping of curricula of social work in the Czech Republic, description of addictological subjects within those curricula, identification of content schooling focused on addiction issues, rate the length, content and structure of the subjects.

Methods: To achieve those aims, the offer of social work curricula were mapped according to the definition of the law about professional qualification to social care at specialized schools and bachelor's programs at universities. The PRISMA method and scheme of flow diagram were used for the representation of results and included programs which meet with required criteria. After that, curricula were analyzed and addictological subjects were identified by using the pre-defined keywords. The last step was to analyze the content of addictologically oriented subjects which were sorted out into categories by the method of pattern depicting.

Results: In total, 17 curricula at higher professional schools and 55 bachelor's programs at the universities of social work were identified. During studies, listeners are more or less acquainted with addictological issues. At least 1 subject, which includes basic knowledge, was discovered in 76 % programs of higher professional schools and 89 % programs of universities. The subjects focused specifically on addictology were found in 4 programs of higher professional schools and 9 programs at the universities. The structure, time subsidy and eligibility vary across all programs, so it was not possible to fully analyze them and obtain enough information with regard to the particular content of subjects.

Conclusion: Education in the field of addictology of social workers should be extended. Subjects which contain enough information and practical knowledge in terms of addictology should be incorporated into study programs. Also, it is required to clearly define an identity of social workers and the possibility of tertiary education in this field.

Key words: addiction, addictology, education, social work, social worker

Obsah

1	Úvod	9
2	Teoretická část	11
2.1	Definice sociální práce	11
2.2	Sociální pracovník	11
2.3	Vzdělávání sociálních pracovníků	12
2.3.1	Vývoj vzdělávání sociálních pracovníků v ČR	13
2.3.2	Legislativa vzdělávání	14
2.3.3	Minimální standard vzdělávání v sociální práci	15
2.3.4	Přístupy ke vzdělávání v sociální práci	16
2.3.5	Stav vzdělávání sociálních pracovníků v některých zahraničních státech	17
2.4	Sociální práce v adiktologických službách	19
2.4.1	Multidisciplinární tým	19
2.4.2	Závislost jako sociální problém	19
2.4.3	Působení sociálních pracovníků v léčbě závislostí	20
2.4.4	Kompetence sociálních pracovníků	20
3	Praktická část	22
3.1	Cíle výzkumu	22
3.2	Výzkumné otázky	22
3.3	Výzkumný soubor	22
3.3.1	Charakteristika výzkumného vzorku 1	22
3.3.2	Charakteristika výzkumného vzorku 2	23
3.4	Metody sběru a analýzy dat	23
3.4.1	Obory sociální práce	23
3.4.2	Předměty zaměřené na adiktologii	27
3.4.3	Náplň adiktologicky zaměřených předmětů	28
3.5	Limity práce	28
3.6	Etické aspekty	29
4	Výsledky	29
4.1	Studijní programy vyšších odborných škol	30
4.2	Předměty zaměřené na adiktologii u studijních programů VOŠ	33
4.3	Studijní programy bakalářského stupně vysokých škol	34
4.4	Předměty zaměřené na adiktologii u studijních programů VŠ	36

5	Diskuse	39
6	Závěr.....	42
	Seznam literatury	43
	Přílohy.....	48
	Příloha č.1: Schéma vysokých škol, jejich studijních programů a předmětů	48

1 Úvod

Sociální pracovníci pracovali s uživateli návykových látek od nepaměti, průkopnicí se stala Mary Richmondová, která se zabývala prací s alkoholiky a své poznatky uvedla v knize Sociální diagnóza (Straussner, 2001). Ač se vývoj v oblasti závislostního chování neustále posouvá, sociálním pracovníkům stále patří nezastupitelná role a v rámci multidisciplinárních týmů adiktologických služeb je druhou nejzastoupenější profesí (Mravčík, 2013). I přes tyto fakta není známo, zda jsou profesionálové odborně připravováni na práci s touto specifickou klientelou. Jedním z podnětů pro vznik této práce se stal výzkum Vitáskové & Pavlovské (2018), který se zaměřil na univerzitní vzdělávání sociálních pracovníků v problematice adiktologie v Evropě a Spojených státech. Doposud žádná studie se však nezabývala myšlenkou, jak je rozšířená výuka adiktologie v pomaturitním vzdělávání studentů sociální práce na území České republiky.

Bakalářská práce je rozvrhnutá na teoretickou a praktickou část. Čtenáři jsou postupně představeny kapitoly, které umožní přiblížit profesi sociálního pracovníka, jeho vzdělávání a působení na poli adiktologických služeb. V počátcích se seznámí s definicí sociální práce a získá představu o tom, kdo je sociální pracovník.

Druhá kapitola je věnovaná vzdělávání sociálních pracovníků, čtenář se skrze historický vývoj setká se zrodem škol působících na našem území, nahlédne do dob, kdy nejen Česká republika procházela těžkými časy, nýbrž vzdělávání v sociální práci mělo jen krůček k záhubě. Tuto krizi se však podařilo překonat a po roce 1989 docházelo opět k rozkvětu vzdělávacích institucí. Pro pochopení, jak lze nabýt odborné způsobilosti sociálního pracovníka je představena legislativa vzdělávání, na kterou následují informace o minimálních nárocích potřebných k akreditaci studijních oborů. Dále jsou prezentovány rozdílné přístupy ke vzdělávání a v poslední řadě stručný náhled do stavu vzdělávání v zahraničních státech.

Poslední úsek teoretické části bakalářské práce představuje důležitost sociální práce na poli adiktologie. Nejprve je rozebráno složení multidisciplinárního týmu a důležitost jejich spolupráce. Pro pochopení nezbytnosti sociálního pracovníka v adiktologii je představena závislost jako sociální problém a možnosti působení sociálních pracovníků v léčbě závislosti. Konečná kapitola pojednává o kompetencích sociálních pracovníků, které by měly nabýt právě odborným vzděláváním, čímž se uzavírá pomyslný kruh potřebných teoretických vědomostí pro část praktickou.

V praktické části dochází k samotnému výzkumu, mezi cíle patří zmapovat studijní programy sociální práce v ČR, identifikovat a popsat nabídku předmětů zaměřených na problematiku adiktologie, posoudit strukturu těchto předmětů, jejich délku a obsah. Po vymezení metodologie následuje představení zjištěných výsledků studie a jejich diskuze.

V celé práci je používáno generické maskulinum (Valdrová, 2017), tudíž označením osoby v mužském rodě jsou myšleni muži i ženy, například pod označením sociální pracovník se berou v úvahu taktéž sociální pracovníce. Dále je třeba upozornit na to, že

pod pojmenováním adiktologický klient, které se vyskytuje napříč celou prací, se myslí rovněž adiktologický pacient v zdravotnickém resortu. Celkovým cílem práce je analyzovat vybrané studijní programy sociální práce s ohledem na zastoupení výuky adiktologie v nich.

2 Teoretická část

2.1 Definice sociální práce

V odborných publikacích se lze setkat s různorodými vymezeními sociální práce, což může mít za následek nejasnosti v jejím ohraničení. Díky širokému poli působnosti a nepřesné identitě lze hovořit o krizi sociální práce (Elichová, 2017).

Navrátil (2007, s. 184) představuje pojetí sociální práce opírající se o koncept sociálního fungování, jenž definuje například americká Národní asociace sociálních pracovníků (NASW), ta se přiklání k tomu, že: „Sociální práce je profesionální aktivita zaměřená na pomáhání jednotlivcům, skupinám či komunitám zlepšit nebo obnovit jejich schopnost sociálního fungování a na tvorbu společenských podmínek příznivých pro tento cíl.“ Přičemž poukazuje na mnohoznačnost termínu sociálního fungování, který je možný interpretovat různými způsoby a mělo by se proto dbát na individuální životní situace klientů.

V roce 2014 byla Mezinárodní federací sociálních pracovníků (IFSW) a Mezinárodní asociací škol sociální práce (IASSW) schválena definice následující: „Sociální práce je na praxi založená profese a akademická disciplína, která podporuje sociální změnu a rozvoj, sociální soudržnost a zplnomocňování lidí. Pro sociální práci jsou zásadní principy sociální spravedlnosti, lidských práv, společenské zodpovědnosti a respektu k rozmanitosti. Sociální práce podporuje lidi a jejich okolí v řešení těžkých životních situací a výzev, aby se zvyšovala jejich životní pohoda. Opírá se přitom o teorie sociální práce, společenských a humanitních věd a o vlastní znalosti.“ (ASVSP, 2019, s. 1)

Dle Gulové (2011) by měla sociální práce napomáhat ke zlepšování fungování klienta v situacích, které není schopný řešit samostatně. Tato podpora může sloužit k ochraně slabých a potřebných a zároveň k řešení sociálních problémů celé společnosti. Pro teorii i praxi je důležitá spolupráce s dalšími obory zejména sociologií a psychologií, neméně pak sociální pedagogikou, andragogikou, gerontagogikou a dalšími.

2.2 Sociální pracovník

Nezbytnost řešit vzniklé nepříznivé sociální situace jednotlivců, mající dopad i na celou společnost, daly za zrod profese sociálního pracovníka (Hanuš, 2007). Podle Janebové (2014) je sociálním pracovníkem na klienta pohlíženo jako na celek, do kterého spadají jeho životní situace, sociální prostředí a sociální fungování. Sociální pracovník je odborníkem, který zasahuje do života klientů a odhaluje podrobnosti z jejich života, měl by být schopný profesionální reflexe a dodržovat pravidla, která zajišťují klientům ochranu (Nečasová, 2003). Hovoří se pak o dodržování etického kodexu sociálních pracovníků, který umožňuje pracovat s klientem v kontextu lidských práv (Gulová, 2011). Nicméně různorodost a široké pole působnosti sociální práce komplikuje jak její vymezení, tak i přesné určení role sociálního pracovníka (Růžičková & Musil, 2009). Existuje několik

organizací spojujících sociální pracovníky, mezi největší profesní spolek sdružující poskytovatele sociálních služeb v České republice je Asociace poskytovatelů sociálních služeb v České republice (APSSCR), na celostátní úrovni pak působí The National Association of Social Workers (NASW).

Profese sociálního pracovníka je definována zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. „Sociální pracovník vykonává sociální šetření, zabezpečuje sociální agendy včetně řešení sociálně právních problémů v zařízeních poskytujících služby sociální péče, sociálně právní poradenství, analytickou, metodickou a koncepční činnost v sociální oblasti, odborné činnosti v zařízeních poskytujících služby sociální prevence, depistážní činnost, poskytování krizové pomoci, sociální poradenství a sociální rehabilitace, zjišťuje potřeby obyvatel obce a kraje a koordinuje poskytování sociálních služeb.“ Sociální pracovník k výkonu povolání musí být způsobilý k právním úkonům, je vyžadováno, aby byl bezúhonný, zdravotně a odborně způsobilý (Zákon č. 108/2006 Sb., § 109).

2.3 Vzdělávání sociálních pracovníků

Sociální práce je řazena mezi značně náročné profese, díky čemuž jsou na sociální pracovníky kladeny vysoké profesní nároky. Na kvalitě sociálních služeb se bezpochyby podílí profesionalita a odborné vzdělání sociálního pracovníka, ten, jak zmiňuje Bednář (2003), musí disponovat osobnostními a kvalifikačními předpoklady, znalostmi a praktickými dovednostmi. Tyto hodnoty jsou uváděny jako jádro profesní identity (Vicary, Cree & Manthorpe, 2018) a vyžadují specifickou průpravu (MPSV, 2003), mezi kterou patří ukončené vyšší odborné či vysokoškolské vzdělání (Tomeš, 1997).

Vzděláváním jedinec nabývá teoretické vědomosti, znalosti a dovednosti. Během tohoto procesu jsou mu odkryty i metody, jak tyto poznatky získat zpracovat a uchovat, výsledkem je pak dosažení potřebných odborných kompetencí neboli kvalifikace, která se váže na způsobilost vykonávat určitou profesi (Potůček, 2010; Tomeš, 2011a). Praxe i vzdělávání se navzájem ovlivňují, proto je kontinuální vzdělávání jedním z hnacích motorů na cestě odborníků sociální práce (Vicary, Cree & Manthorpe, 2018).

V České republice je, dle zákona o sociálních službách, k získání odborné způsobilosti sociálního pracovníka třeba absolvovat terciární vzdělání. Více o legislativě vzdělávání sociálních pracovníků pojednává kapitola 2.3.2. Terciární vzdělávání existuje dvojího typu – vysokoškolské a nevysokoškolské. Vysokoškolské vede k získání akademického titulu, je uskutečňováno na vysokých školách univerzitních či neuniverzitních. Nevysokoškolské není realizováno na vysokých školách, ale na školských institucích, mezi které se řadí vyšší odborné školy (Potůček, 2010). Dále se terciární vzdělávání může dělit do dvou stupňů. Do prvního stupně náleží vyšší odborné školy zakončené absolutoriem a bakalářské a magisterské studijní programy vysokých škol. Druhým stupněm se rozumí doktorská příprava na vysoké škole zakončená titulem Ph.D. (Duková, Duka & Kohoutová, 2013).

2.3.1 Vývoj vzdělávání sociálních pracovníků v ČR

Aby bylo možné pochopit, jak se bude sociální práce i vzdělávání nadále vyvíjet, je důležité nahlédnout do historie, přemýšlet o ní, identifikovat kontinuitu i okamžiky, kdy došlo k významným změnám, ať již pozitivním či negativním, a přijímat tak kritický postoj k teorii a praxi (Vicary, Cree & Manthorpe, 2018).

Počátky odborného vzdělávání sociálních pracovníků v ČR popisuje Kodymová (2007), sahají do roku 1917, kdy Česká zemská komise pro péči o mládež zahájila desetidenní kurz. V roce 1918 vznikla Ženská vyšší škola pro sociální péči založená Českou zemskou komisí, studium na této škole zprvu trvalo jeden rok, později bylo rozšířeno na dvouleté pomaturitní studium a škola byla přejmenována na Vyšší školu sociální péče (VŠSP). Společnost však odmítala uznávat odbornost pracovníků a záměna s jinými povoláními byla běžnou praxí. Sociální pracovnice založily Organizaci absolventek VŠSP, která se zasloužila za celkový rozvoj oboru a zařazení kvalifikovaných pracovníků na pozice sociální práce.

Na legislativě se do značné míry podílel Ústřední sociální ústav, založený roku 1919, zaměřoval se také na studium sociálních věd, konzultace s ministerstvem sociální péče, kontakt se zahraničními státy a mezinárodními organizacemi. Od roku 1926 se na území Československa rozvíjely střední sociální školy, které byly nejprve dvouletým navazujícím studiem odborných škol pro ženská povolání a od roku 1936 se studium zakončovalo maturitou. Roku 1935 byla založena vyšší Masarykova škola zdravotní a sociální péče v Praze, která zajistila rovnováhu mezi zdravotními a sociálními obory jak v teorii, tak v praxi (Kodymová, 2007).

Po druhé světové válce vznikaly z předešlých odborných škol pro ženská povolání vyšší školy sociálně-zdravotní, na nichž bylo čtyřleté studium. V roce 1945 byla založena Vysoká škola politická a sociální, jež disponovala politickou, novinářskou a sociální fakultou. Také v Brně byla zřízena Vysoká škola sociální, pokračující v tradici Masarykovy školy zdravotní a sociální. Obě vysoké školy však neměly dlouhého trvání, o dva roky později byly zrušeny a přidruženy s Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy v Praze (Šiklová, 2007).

Nástupem komunistického režimu došlo k drastickým změnám v sociální sféře. Tehdejší ideologie vycházela z přesvědčení, že pouze kvůli nejednotě třídního rozvrstvení společnosti dochází k sociálně-patologickým jevům. Vymizením ekonomických rozdílů a vznikem beztřídní společnosti mělo vést k odstranění nezaměstnanosti, chudoby, kriminality a dalších sociálních problémů. To se však ve skutečnosti nikdy nestalo, nicméně rozvoj negativních jevů byl zakázaným tématem, sociální politika se dostala do ústraní a téměř vymizelo sociální školství (Bednářová & Pelech, 2003).

V roce 1953 byla z původních 28 vyšších škol zachována pouze sociálně-zdravotní škola v Praze, později byla upravena na školu hospodářskou. O pět let později bylo otevřeno dvouleté nástavbové studium na Střední škole sociálně-právní. V druhé polovině šedesátých

let došlo k nové formulaci pojetí sociální politiky a začala se obnovovat sociální péče i školství. Reformace středoškolského vzdělávání proběhla po roce 1989, rovněž došlo k vcelku rychlé obnově vysokoškolské výchovy, nejprve na Karlově Univerzitě v Praze a na Masarykově univerzitě v Brně, později na univerzitách v Českých Budějovicích, Plzni, Olomouci, Ostravě, Ústí nad Labem, Hradci Králové, Pardubicích a Liberci (Šiklová, 2007).

Na podporu rozvoje vzdělávání vznikla v roce 1993 Asociace vzdělavatelů v sociální práci (ASVSP), jež se snažila o prosazení Minimálního standardu vzdělávání v sociální práci (Navrátilová, 2013). ASVSP sdružuje odborníky, svou činností napomáhá ke zvýšení a rozšiřování kvality vzdělávání, čímž se zlepšuje nabídka i výkon služeb sociální práce (ASVSP, 2015).

2.3.2 Legislativa vzdělávání

Jak bylo výše zmíněno, odbornou způsobilost k výkonu povolání sociálního pracovníka reguluje zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, tu lze dosáhnout:

- a) vyšším odborným vzděláním získaným absolvováním akreditovaného vzdělávacího programu, a to v oborech specializovaných na sociální práci a sociální pedagogiku, sociální pedagogiku, sociální a humanitární práci, sociální práci, sociálně právní činnost, charitní a sociální činnost,
- b) vysokoškolským vzděláním, které je možno získat vystudováním bakalářského, magisterského či doktorského akreditovaného studijního programu zaměřeného na sociální práci, sociální politiku, sociální pedagogiku, sociální péči, sociální patologie, právo nebo speciální pedagogiku.

Akreditace vzdělávacích programů vyššího odborného vzdělání je řízena školským zákonem, zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání. Tento zákon určuje podmínky, díky kterým se vzdělávání uskutečňuje, akreditace je udělována Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy, které podle zaměření vzdělávacího programu spolupracuje s dalšími orgány (Zákon č. 561/2004 Sb.).

Akreditaci studijních programů vysokých škol vymezuje zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách. Podmínkou udělení akreditace je splňování standardů, které obsahují například požadavky na zaměření studijních programů, profil absolventa, odborné znalosti a dovednosti absolventů, rozsah odborné praxe a mezinárodní spolupráce a další (Zákon č. 111/1998 Sb.).

Pokud dochází k poskytování sociálních služeb ve zdravotnických zařízeních lůžkové péče nabývá odborné způsobilosti sociální pracovník a zdravotně sociální pracovník, který má způsobilost k výkonu zdravotnického povolání, jež upravuje zákon č. 96/2004 Sb., o nelékařských zdravotnických povoláních (Zákon č. 108/2006 Sb.).

Zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách je také určeno zařazení sociálních pracovníků do programu celoživotního vzdělávání. Zaměstnavatel má povinnost zajistit

sociálnímu pracovníkovi další vzdělávání, a to nejméně 24 hodin ročně. To může být zaopatřeno odbornými stážemi, účastí v kurzech s akreditovaným programem, na konferencích či školicích akcích, anebo specializačním vzděláváním vyšších odborných a vysokých škol, které navazují na získanou odbornou způsobilost pracovníka. Díky celoživotnímu vzdělávání pracovník prohlubuje dosavadní a získává nové profesní zkušenosti, vědomosti a dovednosti. Schopnost a snaha se dále vzdělávat je předpokladem pro kvalitní práci sociálního pracovníka (Elichová, 2017).

2.3.3 Minimální standard vzdělávání v sociální práci

Mezinárodní federace sociálních pracovníků (IFSW) a Mezinárodní asociace škol sociální práce (IASSW) patří mezi důležité organizace podílející se na rozvoji a úpravě vzdělávání sociálních pracovníků. V roce 2004 vydaly Globální standardy vzdělávání a výcviku sociálních pracovníků, i přesto, že se těmito standardy vysokoškolské instituce poskytující vzdělání v sociální práci nemusejí řídit, slouží jako předloha pro vytváření studijních programů (Punová, 2012).

V České republice za vytvořením souboru minimálních standardů vzdělávání v sociální práci stojí odborníci z Asociace vzdělavatelů v sociální práci společně s Koordinační komisí pro vytvoření standardů, jež vznikla za podpory Ministerstva práce a sociálních věcí (Elichová, 2017; Tomeš, 1997). O prvních standardech diskutovali kantoři vysokých škol a sociálně-právních akademií, představitelé zahraničních škol a někteří zaměstnavatelé sociálních pracovníků, vznikaly v letech 1991-1992, tudíž ještě před vznikem ASVSP, ta tento návrh při svém zrodu v roce 1993 schválila jako prvek svých stanov (Musil, 2003).

Minimální standard vzdělávání v sociální práci obsahuje minimální nároky potřebné k akreditaci, vymezuje obsah výuky oborů a studijních programů, dále také kompetence, znalosti a dovednosti, jimiž absolvent disponuje a které jsou nezbytné pro výkon profese. Zároveň školám umožňuje realizaci vlastního profilu, podle jejich specifického zaměření (ASVSP, 2019; Elichová, Dvořáčková & Sýkorová, 2015). V pojetí Elichové (2017) by Minimální standardy měly být významným a flexibilním prostředkem, který formuje podobu vzdělávání v sociální práci na pomaturitní úrovni, proto uvádí nutnost nepřetržité inovace standardů podle aktuálních potřeb pracovního trhu, což potvrzují i stanovy ASVSP (2005). Krom tvorby a aktualizace Minimálních standardů ASVSP zprostředkovává svým členům odborné konzultace, které slouží k udržování a zesilování úrovně vzdělávání, zároveň členům dávají zpětnou vazbu, doporučení a umožňují spolupráci škol, pracovníků, zaměstnavatelů a dalších (ASVSP, 2015).

Pojetí Minimálního standardu předpokládá, že k tomu, aby mohl pracovník samostatně provádět odbornou činnost v sociální práci, je nutné absolvovat minimálně tříleté pomaturitní studium, tudíž studium vyšší odborné školy či bakalářských nebo magisterských programů vysoké školy (ASVSP, 2019). Mezi základní východiska, aby absolventi byli schopni vykonávat práci s klienty, patří, že by měli mít k dispozici teoretické vědomosti ze sociologie, sociální politiky, psychologie, práva, filozofie, teorie řízení a výzkumné

metodologie, kromě toho také dostatečné organizační, komunikační a psychosociálně terapeutické dovednosti, neméně důležitý je pak náležitý přehled o sociální problematice (ASVSP, 2017). Standardy zavádějí minimální koncept obsahu studia, do kterého spadá dvanáct disciplín – Filosofie a etika, Úvod do sociologické teorie, Psychologie v sociální práci, Teorie a metody sociální práce, Odborné praxe, Supervize, Metody a techniky sociálního výzkumu, Úvod do právní teorie a praxe, Sociální politika, Sociální patologie, Menšinové skupiny, Zdraví a nemoc (ASVSP, 2019).

Obsah studia vysokých škol je vymezen nařízením vlády č. 275/2016. Tematické okruhy se téměř shodují s Minimálním standardem, patří mezi ně: Teorie a metody sociální práce, Metody a techniky sociálního výzkumu, Filosofie a etika, Sociologické teorie, Psychologické teorie, Právní teorie a praxe, Sociální politika, Ohrožené skupiny a rizikové chování, Menšinové skupiny, Zdraví a nemoc, Odborné praxe a supervize, Pedagogika a speciální pedagogika (Matoušek & Hejnová, 2019).

2.3.4 Přístupy ke vzdělávání v sociální práci

Propojení teoretických poznatků s praxí je jedním z kritérií vzdělávání sociálních pracovníků, praktické vzdělávání dává studentovi možnost nahlédnout do skutečného chodu profese. Minimálními standardy je stanovená délka odborné praxe minimálně 25 % z celkové hodinové dotace výuky (ASVSP, 2019).

Dle Navrátilové (2011, 2013) se vyskytují tři rozdílné přístupy ke vzdělávání: zaměřené na důkazy (evidence-based), reflexivní a kompetenční. Evidence-based přístup pokládá za signifikantní při praxi využívat vědecky ověřené metody, postupuje se od zformulování základní otázky, hledání důkazů k intervenci a jejímu použití, závěrečným krokem je pak evaluace. K tomu, aby byla použita co nejvhodnější intervence, se od pracovníka vyžaduje ve studiích a výzkumech vyhledat důkaz, který se daným problémem zabývá a kriticky jej zhodnotit. V důsledku tohoto přístupu se odklání od praktického nácviku práce s klientem, pozornost je zaměřena na takové dovednosti studenta, které budou nápomocné ve vyhledávání důkazů, čímž bude docíleno, aby odborník mohl poskytnout měřitelné postupy a návody činností. Praxe se odklání od zprostředkovatelů sociálních služeb a je mnohdy uskutečňována ve výzkumných institucích, knihovnách, anebo v odděleních řešerší. V reflexivním přístupu se klade pozornost na kritický rozbor poznatků, které jsou o klientovi k dispozici a které si pracovníci sami vytvářejí. K důležitým aspektům patří reflexe myšlení, emocí a hodnot. Jako indikátor práce lze považovat soubor hodnot, které utvářejí nejen pocity a myšlení, ale také lidské reakce. Student je směřován k tomu, aby dokázal zkoumat klientovi životní situace z různých úhlů, propojil teoretické poznatky s praktickými dovednostmi a jejich užití chápal jako výběr z možných eventualit. To může přinášet určité pochyby, zda bylo zvoleno správné rozhodnutí. Hlavním cílem kompetenčního přístupu je, aby si student v praxi osvojil získané teoretické vědomosti, které jsou nezbytné pro výkon profese sociálního pracovníka. Praktickou výukou lze dosáhnout naučení kompetencí, požadovaného chování, dovedností, návyků a postupů, jak reagovat v určitých situacích. Učitel působí jako průvodce, který instruuje studenta, poskytuje mu

zpětnou vazbu a hodnotí jeho pokroky. Zdokonalování dovedností nelze dosáhnout jinak než praxí.

2.3.5 Stav vzdělávání sociálních pracovníků v některých zahraničních státech

Vzdělávací programy existují na různých úrovních, jejich struktura i délka se v rámci vzdělávacího systému v jednotlivých zemích značně liší, avšak realizaci programů ve většině částí světa ovlivnily evropské a severoamerické modely. Celosvětové údaje o počtu a kvalitaci vzdělavatelů a studentů sociální práce, rozšíření programů, učebních osnovách a praxích nejsou prozatím k dispozici, stejně tak neexistují ucelené mezinárodní standardy pro vzdělávání, programy, pedagogy a studenty (Bulut, 2003). To by se však mohlo změnit působením Globální agendy pro sociální práci a sociální rozvoj. Ta se snaží ovlivnit změny v sociální politice a praxi na mezinárodní, regionální i národní úrovni, s využitím znalostí a zkušeností v oblasti sociální práce a odborné přípravy pracovníků. Agenda posílila profil a viditelnost sociální práce na celém světě, čímž přispěla k rozvoji národních politik (Truell & Jones, 2017).

Evropa

Různorodost systémů sociální práce je dána rozdílnou sociální a politickou historií evropských zemí, což má za následky nesourodost v tom, jak jsou sociální pracovníci vzdělávání, zaměstnání a organizováni. Na rozvoji evropské a mezinárodní identity sociální práce se od třicátých let podílí Mezinárodní rada pro sociální péči (ICSW), Mezinárodní asociace škol sociální práce (IASSW) a Mezinárodní federace sociálních pracovníků (IFSW) (Jones, 2013). Tyto tři organizace také zahájily Globální agendu pro sociální práci a sociální rozvoj (Truell & Jones, 2017).

Jak představuje Jones (2013), většina evropských zemí poskytuje vzdělání sociálních pracovníků na univerzitách či jiných srovnatelných vysokoškolských institucích. Což potvrzuje i Tomeš (2011b), který uvádí nutnost absolvovat alespoň vyšší odborné vzdělání pro evropské sociální pracovníky. Zároveň informuje o existenci zemí, kde je nutné magisterské a doktorandské teoretické vzdělání, příkladem takové země je Švédsko.

Evropská asociace škol sociální práce (EASSW), která poskytuje podporu procesu vzdělávání a disciplinárnímu posilování sociální práce v Evropě, uvádí přibližně 300 institucí nabízejících studijní programy v Evropě, přičemž mnohá zařízení ve statistice nejsou uvedena, protože nejsou členy asociace. Délka vzdělávání je obvykle tříletá, některé země ale požadují minimálně čtyřleté nebo pětileté studium. Cílem EASSW je napomáhat sociální spravedlivosti a rozvíjet kvalitní vzdělávání, odbornou přípravu a znalosti v oblasti sociálních práce, služeb a politik sociální péče (Berlotti, Ward & Zganec, 2019).

Spojené státy americké

Ve Spojených státech amerických jsou akreditační programy realizovány Radou pro vzdělávání v sociální práci (CSWE), ta v roce 1974 vydala standard, ve kterém doporučila společný soubor cílů, které byly vyžadovány od všech programů, později bylo uznáno, že výběr celkových cílů studia musí zůstat v pravomoci jednotlivých programů. Fakulty každého programu jsou zodpovědné za to, že absolventi dosahují takových kompetencí a dovedností, které jsou potřebné k výkonu povolání. CSWE akredituje bakalářské a magisterské studijní programy vysokých škol (Williams, Crayton & Agha, 2014). Rada pro vzdělávání v sociální práci provádí průzkum programů sociální práce ve Spojených státech, ty jsou primárním zdrojem informací o studentech a absolventech sociální práce, a také členů fakult. Výsledky výzkumu z roku 2017 zaznamenávají 518 bakalářských, 255 magisterských a 89 doktorských programů (CSWE, 2018).

Austrálie a Oceánie

Výuka sociální práce v těchto zemích se nachází na úrovni terciárního vzdělávání. Sociální práce je zde založená na západním racionálním myšlení, dává důraz na sociální spravedlnost, proto se často zabývá tématy jako je rasismus, chudoba a nerovnosti mezi lidmi. V Austrálii se nachází 26 škol sociální práce, na Novém Zélandu 16 škol, vzdělávání v těchto státech má 50letou historii. V pacifických ostrovech lze nalézt školy sociální práce pouze na ostrovech Papua-Nová Guinea a Fidži. Australská asociace sociálních pracovníků (AASW) udržuje kontrolu nad profesními standardy a akreditací škol sociální práce, aby byla zajištěna způsobilost pro tuto profesi. Na Novém Zélandu reguluje vzdělávání Strategie terciárního vzdělávání, ta společně se zavedením zákona o registraci sociálních pracovníků vedla ke změnám profesionalizace sociální práce prostřednictvím zavedení tříletých studijních programů, namísto původních čtyřletých (Gray & Aglias, 2013).

Severní Afrika a Blízký východ

Historie vzdělávání v Africe se datuje do roku 1936, kdy byla založena první škola v oblasti sociální práce v Káhiře. Úroveň nabízeného vzdělání se liší napříč regionem, egyptské školy nabízejí programy na úrovni vyšších odborných škol až po vysokoškolské Ph.D. programy. V Libyi se systém vzdělávání vyvíjel od šedesátých let, poskytuje diplomované a bakalářské programy. V jiných zemích, jako je Jordánsko, existují magisterské studijní programy, některé země nemají zavedenou žádnou formu vzdělávání sociálních pracovníků, takovýmto příkladem je Alžírsko. V osmdesátých letech se sociální práce začala rozšiřovat do arabských zemí, kdy vláda začala najímat velké množství egyptských sociálních pracovníků. V Izraeli je sociální práce dobře rozvinutá, řadí se mezi významné pomáhající profese při poskytování psychoterapie, rodinné terapie a dalších forem léčby. Často se zde sociální pracovníci setkávají s válečnou posttraumatickou stresovou poruchou a dalšími traumatickými problémy u dětí, mládeže a dospělých. Vzdělávání zde započalo v padesátých letech a nyní zahrnuje devět bakalářských a magisterských vysokoškolských programů (Graham & Al-Krenawi, 2013). V Turecku je možné studium sociální práce na dvou univerzitách, studijní obory jsou pětileté a obsahují výuku základů sociální práce (mezi které patří znalosti biologické, psychologické, ekologické a sociokulturní, vývoj člověka, historie sociální péče), sociální práce zaměřená

na člověka, praxe, hodnoty sociální práce a filosofie, základní komunikační dovednosti, etika, řešení problémů, porozumění lidským vztahům a další (Bulut, 2003).

2.4 Sociální práce v adiktologických službách

Sociální práce se vyskytuje napříč celým léčebným kontinuem, klienti se závislostí se často vyskytují v náročných sociálních situacích, se kterými jim mohou pomoci edukovaní pracovníci. Na klienta je pohlíženo z koncepce bio-psycho-socio-spirituálního modelu, proto je při práci s ním nezbytné brát zřetel na všechny tyto složky (Kalina, 2015). Klíčovým prvkem, jak přispívat k vyřešení problému klienta, je složení terapeutického týmu. Ten je zpravidla multidisciplinární, sestaven z profesionálů s rozličnou odborností (Mullerová, Matoušek & Vondrášková, 2005).

2.4.1 Multidisciplinární tým

Multidisciplinarita je bezpochyby na poli adiktologických služeb základním kamenem efektivní praxe (Linley, Mendoza & Resko, 2014). Odborné znalosti skupiny profesionálů tvoří podstatu přínosu takovýchto týmů (Kodymová, 2015), každý pracovník má však individuální zodpovědnost za svou oblast práce a není proto možné, aby se „schovával za kolektiv“ (Jankovský, 2015). Tým se skládá z kmenových zaměstnanců i externích odborníků, své místo mohou nalézt také dobrovolníci (Tajanovská, 2015), v oblasti adiktologické péče se mohou vyskytnout sociální pracovníci, adiktologové, pedagogové či speciální pedagogové, lékaři, psychologové, psychoterapeuti, právníci, manažeři, proškolení ex-useri a další (Bartošíková, 2003). Multidisciplinární týmy přinášejí nepřehledné množství výhod jak uživatelům služeb, tak odborníkům, jako je například schopnost zaujmout komplexní pohled na potřeby klienty, kontinuita péče, individuální dovednosti, vzájemná spolupráce a podpora (Mental Health Commission, 2006), ale i rozvoj služeb (Kodymová, 2015). Jak uvádí Jankovský (2007, 2015), aby bylo dosaženo kvalitní mezioborové spolupráce, je potřeba jasně vymezit cíle a základní vize týmu, se kterými by se měli členové ztotožnit. Dalším důležitým aspektem je vzájemná důvěra, respekt, porozumění, sdílení a pospolitost (Bartošíková, 2003; Jankovský, 2015), zcela zásadní složkou je otevřená komunikace mezi profesionály (Linley, Mendoza & Resko, 2014).

Součinnost skupiny, právě díky rozdílné odbornosti ale i kvůli náročnosti některých případů, může být mnohdy poněkud náročná. Pro prevenci sporné spolupráce se doporučují pravidelné supervize, přičemž supervizor by nikdy neměl být člen týmu, nýbrž nejlépe externista. Supervize napomáhají k efektivní spolupráci a komunikaci, reflexi vztahů mezi profesionály a nalézání východisek vedených případů (Kodymová, 2015).

2.4.2 Závislost jako sociální problém

Sociální důsledky návykového chování se projevují na úrovni jednotlivce, jeho rodiny a blízkého okolí, přerůstají však i do celospolečenského problému. Nezaměstnanost, kriminalita, nestabilita bydlení a bezdomovectví, tíživá finanční situace a dluhy, narušené

vztahy, zdravotní obtíže a rizika, ke kterým patří i přenos infekčních nemocí, to jsou témata, která se často vyskytují u uživatelů návykových látek (Daley, 2013).

„Z dostupných údajů vyplývá, že zadluženost představuje pro významnou část problémových uživatelů drog zásadní bariéru úzdravy a sociální reintegrace a že bez externí pomoci představuje pro většinu zadlužených obtížně řešitelnou situaci.“ (Mravčík, et al., 2018, s. 190). Ve Výroční zprávě o stavu ve věcech drog (Mravčík, et al., 2018) se uvádí, že v roce 2017 bylo v Národním registru léčby uživatelů drog nahlášeno 8647 klientů ve 120 programech. S rodinou, partnerem, anebo dítětem před nástupem do léčby bydlela více jak polovina žadatelů, 11 % žilo bez domova. Vysoká míra nezaměstnanosti se vyskytovala u uživatelů pervitinu (48 %), opioidů (40 %) a konopných látek (38 %). Ve zprávě se pojednává také o problematice sociálně vyloučených lokalit a etnických menšin.

2.4.3 Působení sociálních pracovníků v léčbě závislostí

Quinn & Staussner (2010) prezentují, že největší skupinou profesionálů v oblasti duševního zdraví, kteří se zabývají problémem zneužívání návykových látek, jsou ve Spojených státech amerických právě sociální pracovníci. Sociální pracovník dokáže působit na různých úrovních, snaží se pomoci klientovi překonat překážky, které vznikají mezi ním a společností, a to jak působením na klienta, tak na jeho okolí. Mezi nenahraditelné kvality patří mimo jiné orientace v systému sociálního zabezpečení, dluhovém poradenství, institucích a orgánech státní správy. Odborník různými metodami sociální práce klienta podporuje v reintegraci do společnosti (Frišaufová, 2017).

V České republice proběhlo v roce 2012 sčítání adiktologických služeb pomocí dotazníkového průzkumu, ten byl zaměřen na zmapování adiktologických služeb a jejich charakteristik. Průzkumu se zúčastnilo 254 zařízení, v nichž bylo zaměstnáno 2303 pracovníků na hlavní pracovní poměr a 171 na dohodu o provedení práce. Z tohoto počtu zajišťovalo adiktologickou péči 352 sociálních pracovníků zaměstnaných na hlavní pracovní poměr (tedy přibližně 15 %) a 8 na DPP, což byl, hned po všeobecných sestřích, druhý největší podíl ze zastoupení všech profesí (Mravčík, 2013). Čtvrtou nejčastěji poskytovanou službou byla v programech následné péče právě sociální práce, v roce 2017 bylo vykázáno 5589 výkonů (Mravčík, et al., 2018).

2.4.4 Kompetence sociálních pracovníků

Mezi kompetence sociálního pracovníka je podle Tajanovské (2015, s. 30) možné zařadit: „sociální šetření, zabezpečení sociální agendy včetně řešení sociálně právních problémů v zařízeních poskytujících služby sociální péče, sociálně právní poradenství, analytická, metodická a koncepční činnost v sociální oblasti, odborné činnosti v zařízeních poskytujících služby sociální prevence, depistážní činnost, poskytování krizové pomoci, sociální poradenství a sociální rehabilitace“. Klíčové kompetence, které nelze vztahovat jen na sociální pracovníky a jsou popisovány jako prospěšné i pro jiné profese, tvoří dobré komunikační dovednosti, produktivita, schopnost týmové spolupráce, přemýšlet a učit se

novým věcem, kriticky myslet, vypořádat se s náročnými a problematickými situacemi, neméně pak samostatnost, tvořivost a odpovědnost (Belz & Siegrist, 2001).

Podstatným úkolem specialisty je zprostředkovat takové intervence, které pomohou klientovi zdolávat bariéry mezi ním a jeho sociálním prostředím. Nelze se soustředit pouze na samotného klienta, jelikož je neustále v interakci s prostředím, osobami a institucemi, na které je při práci třeba brát zřetel. Jeho okolí vytváří určitá očekávání, na sociálním pracovníkovi je posoudit, zda klient disponuje dostatečným zájmem a možnostmi, které jsou potřebné k řešení těchto situací, a do jaké míry je schopen tato očekávání uskutečnit, přičemž je velice důležité brát v potaz jeho aktuální celkový životní stav. Odborník mu také představuje následky, jež by z přecházení jeho situace mohly nastat, a také jaké možnosti podpory umožňuje například stát či instituce, služby. Sociálního pracovníka lze označit za odborníka, který posuzuje, kdy je selhání klientů vzniklé pouze jejich vlastním zapříčiněním, anebo je na vině i okolí, popřípadě společnost jako celek (Frišaufová, 2017; Urban, 2012).

Studiem kompetencí sociálních pracovníků ve službách adiktologie podrobně pojednává bakalářská práce Bc. Lucie Solovjevové, ta provedla dotazníkové šetření na území celé republiky, kterého se zúčastnilo 117 sociálních pracovníků zaměstnaných v adiktologických službách. Jako významné kompetence dotazovaní uváděli empatii, sebereflexi, schopnost poradit si s krizovými situacemi, rychle se rozhodovat, dokázat motivovat klienta a ovládat emoce. V průzkumu neopomněla otázky týkající se odborného vzdělání sociálních pracovníků, více jak polovina respondentů dosáhla bakalářského vzdělání (61 %), následovalo magisterské (41 %), vyšší odborné (35 %) a doktorské (3 %). Vystudovaný obor sociální práce se vyskytoval nejpočetněji (60 %), poté pedagogika (27 %), sociální patologie (4 %) a další jako teologie, sociálně právní činnost, adiktologie, psychosociální obory. Mezi cenné dovednosti dosažené vzděláním uváděli znalosti metod sociální práce, komunikační dovednosti a zhotovování individuálních plánů. 75 % dotazovaných podstoupilo různé výcviky specializované na činnosti v adiktologii, přičemž mezi užitečné a pro praxi velice přínosné patří psychoterapeutické výcviky, kurzy motivačních rozhovorů a krizových intervencí (Solovjevová, 2018).

3 Praktická část

3.1 Cíle výzkumu

Primární cíl výzkumu je soustředěn na zastoupení výuky adiktologie u studijních programů vyšších odborných škol a bakalářského stupně vysokých škol sociální práce v České republice. Mezi specifické cíle patří:

- Zmapovat studijní programy sociální práce v ČR
- Identifikovat dle klíčových slov obsah výuky zaměřený na problematiku adiktologie
- Popsat nabídku předmětů adiktologie v rámci těchto programů
- Posoudit délku, obsah a strukturu předmětů

3.2 Výzkumné otázky

Pro bakalářskou práci jsou vymezeny následující výzkumné otázky:

- a) Jakou nabídku studijních programů sociální práce poskytují vyšší odborné školy a bakalářské programy vysokých škol v ČR?
- b) Kolik studijních programů má ve studijním plánu předměty týkající se problematiky adiktologie?
- c) Jaká je skladba, obsah a délka vyučovaných předmětů zaměřených na adiktologii?

3.3 Výzkumný soubor

Výzkumný soubor je pro účely tohoto výzkumu rozdělen do dvou kategorií (výzkumný vzorek 1 a výzkumný vzorek 2). Do první kategorie přísluší instituce terciárního vzdělávání, konkrétně vyšší odborné školy a bakalářské programy vysokých škol, poskytující odborné vzdělání pro profesi sociálního pracovníka, do druhé pak textové dokumenty jednotlivých studijních programů. Konkrétní popisy metod a kritérií pro výběr vzorků jsou uvedeny v následující kapitole.

3.3.1 Charakteristika výzkumného vzorku 1

První skupina výzkumného vzorku byla vybrána metodou záměrného výběru (Miovský, 2006), záměrným výběrem jsou zde myšleny vyšší odborné školy a bakalářské programy vysokých škol, které se, ze všech škol a oborů nabízených v České republice, zaměřují na studium sociální práce. Nalezené obory, které splňovaly definici odborné způsobilosti dle zákona o sociálních službách byly vybrány totálním výběrem (Miovský, 2006). Do souboru vyšších odborných škol jsou zařazeny obory zaměřené na sociální práci, sociální pedagogiku, sociální práci a sociální pedagogiku, sociální a humanitární práci,

sociálně právní činnost, charitativní a sociální činnost. U vysokých škol jsou začleněny obory orientované na sociální práci, sociální péči, sociální pedagogiku, sociální politiku, zdravotně sociální práci a speciální pedagogiku. Ačkoliv je zákonem definován i obor práva, nebyl z důvodu nepřesné specifikace do výzkumu zařazen, tím vzniklo jediné kritérium pro výběr studijních programů. Vzhledem k širokému spektru jsou dále pod názvem obor sociální práce myšleny všechny tyto obory.

3.3.2 Charakteristika výzkumného vzorku 2

Tuto skupinu tvoří textové dokumenty, mezi něž patří akreditační spisy, učební a studijní plány oborů sociální práce, získané metodou totálního výběru (Miovský, 2006), a také sylaby jednotlivých předmětů zaměřených na adiktologii, k čemuž byla použita metoda záměrného výběru (Miovský, 2006) dle předem stanovených klíčových slov, mezi něž byla zařazena sociální patologie, sociální deviace, sociální problémy/vyloučení, rizikové chování, psychiatrie, psychopatologie/patopsychologie, duševní onemocnění, návyková látka/droga a závislost.

3.4 Metody sběru a analýzy dat

Tvorba a analýza dat lze rozdělit na tři části. V první části proběhlo mapování nabídky oborů sociální práce, čímž byly vybrány školy tyto obory poskytující, v druhé části byly vyhledávány předměty zaměřující se na výuku adiktologie, třetí část pak tvořila samotná analýza těchto předmětů.

3.4.1 Obory sociální práce

Ke zmapování nabízených oborů sociální práce byl použit rejstřík škol a školských zařízení a registr vysokých škol na internetových stránkách Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Dále také internetové stránky nabízející přehled studijních oborů pro uchazeče o studium jako jsou www.atlasskolstvi.cz, www.seznamskol.eu, www.vysokeskoly.com, www.vyssiodborneskoly.com a www.vysokeskoly.cz. Studijní obory byly zvoleny metodou totálního výběru (Miovský, 2006), vyhledávány s ohledem na definici odborné způsobilosti zákona o sociálních službách č. 108/2006 Sb., pro výběr byly taktéž nápomocné popisy jednotlivých programů, u nichž bylo zveřejněno uplatnění absolventů. Během tohoto procesu docházelo k zaznamenávání výsledků do tabulek zvláště pro vyšší odborné a vysoké školy (tabulka 1), ty byly tvořeny kódem oboru, názvem, počtem škol, na nichž je možné obor studovat, počtem oborů v denní formě, dálkové/kombinované formě, typem škol (veřejné, soukromé, církevní). Souběžně s tabulkou byly do textového dokumentu zapisovány k jednotlivým oborům konkrétní názvy institucí, ke kterým byly dohledány jejich internetové stránky.

Tabulka 1: Zaznamenávání výsledků

Kód oboru	Název oboru	Počet škol obor nabízející	Denní forma	Dálková/kombinovaná forma	Veřejná škola	Soukromá škola	Církevní škola
-----------	-------------	----------------------------	-------------	---------------------------	---------------	----------------	----------------

Následovalo použití dvou kritérií zvolených pro tuto práci, prvním je typ školy a druhým forma studia. Přestože existuje bohatá nabídka studijních programů na soukromých a církevních školách, jsou pro toto šetření zahrnuté pouze školy veřejné. Dalším kritériem se stala také prezenční forma studia. Ačkoli dálková či kombinovaná forma studia vede ke stejnému výsledku, tedy získání odborné způsobilosti pro práci sociálního pracovníka, specifika uspořádání studia by byla nevyhovující pro výzkumné šetření.

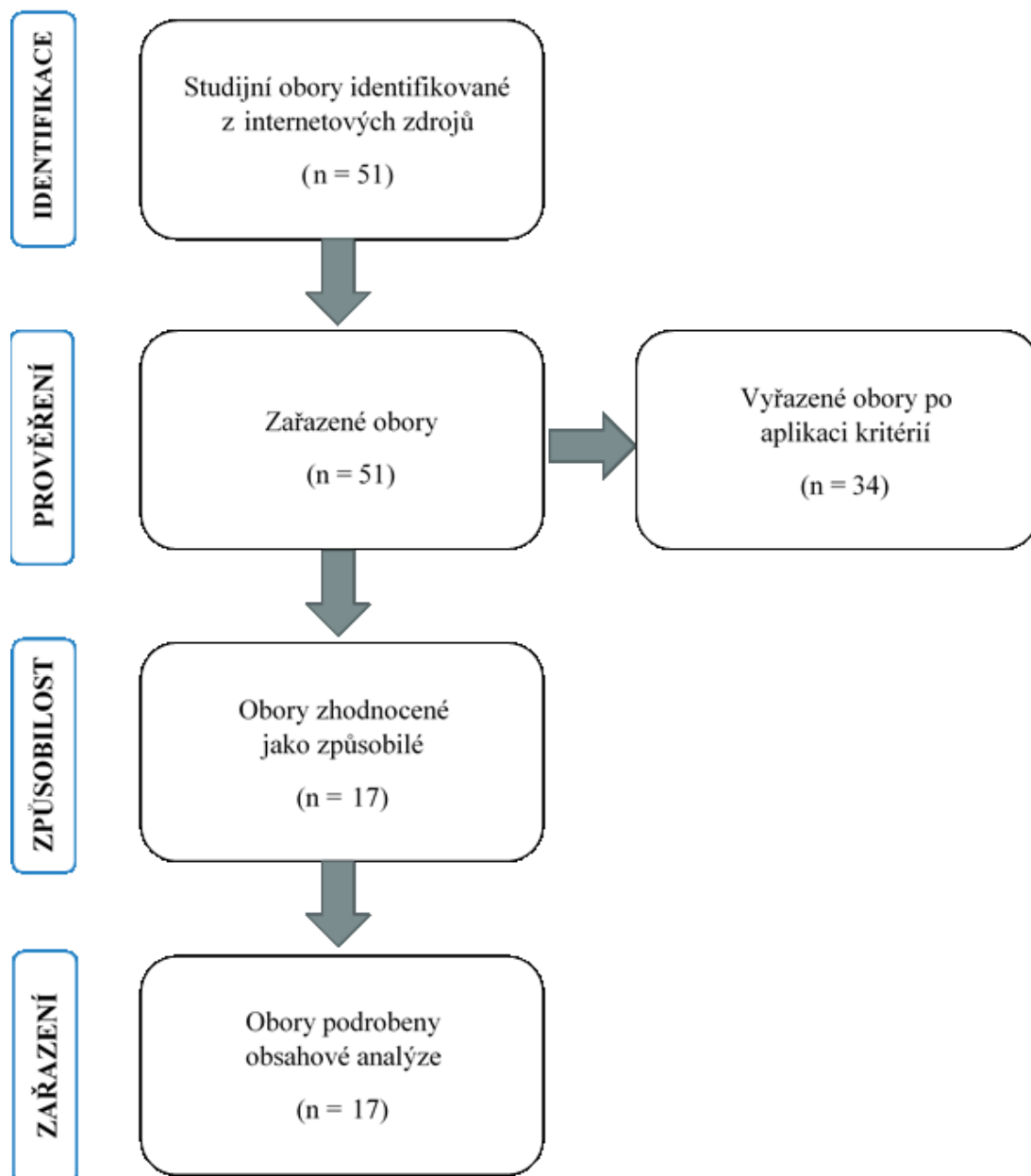
Dalším krokem bylo ověření nabídky a aktuálnosti studijních programů na internetových stránkách jednotlivých škol. Vyřazeny byly takové studijní programy, které škola již nenabízí, anebo nebyly otevřené pro školní rok 2019/2020.

K vyobrazení výsledků vyhledávání a volbě oborů zahrnutých do dalšího zkoumání byla použita metoda PRISMA a schéma flow diagramu (Higgins & Green, 2011). Na studijní obory u vyšších odborných škol odkazuje schéma 1, u vysokých škol schéma 2. Při sčítání studijních oborů se nehledělo na jejich názvy, ale na reálné počty v prezenčním i dálkovém, anebo kombinovaném studiu, tudíž pokud například dvě školy umožňovaly studium stejnojmenného oboru sociální pedagogiky jak v prezenční, tak dálkové formě, je tento obor započítán celkem čtyřikrát, a ne pouze jednou.

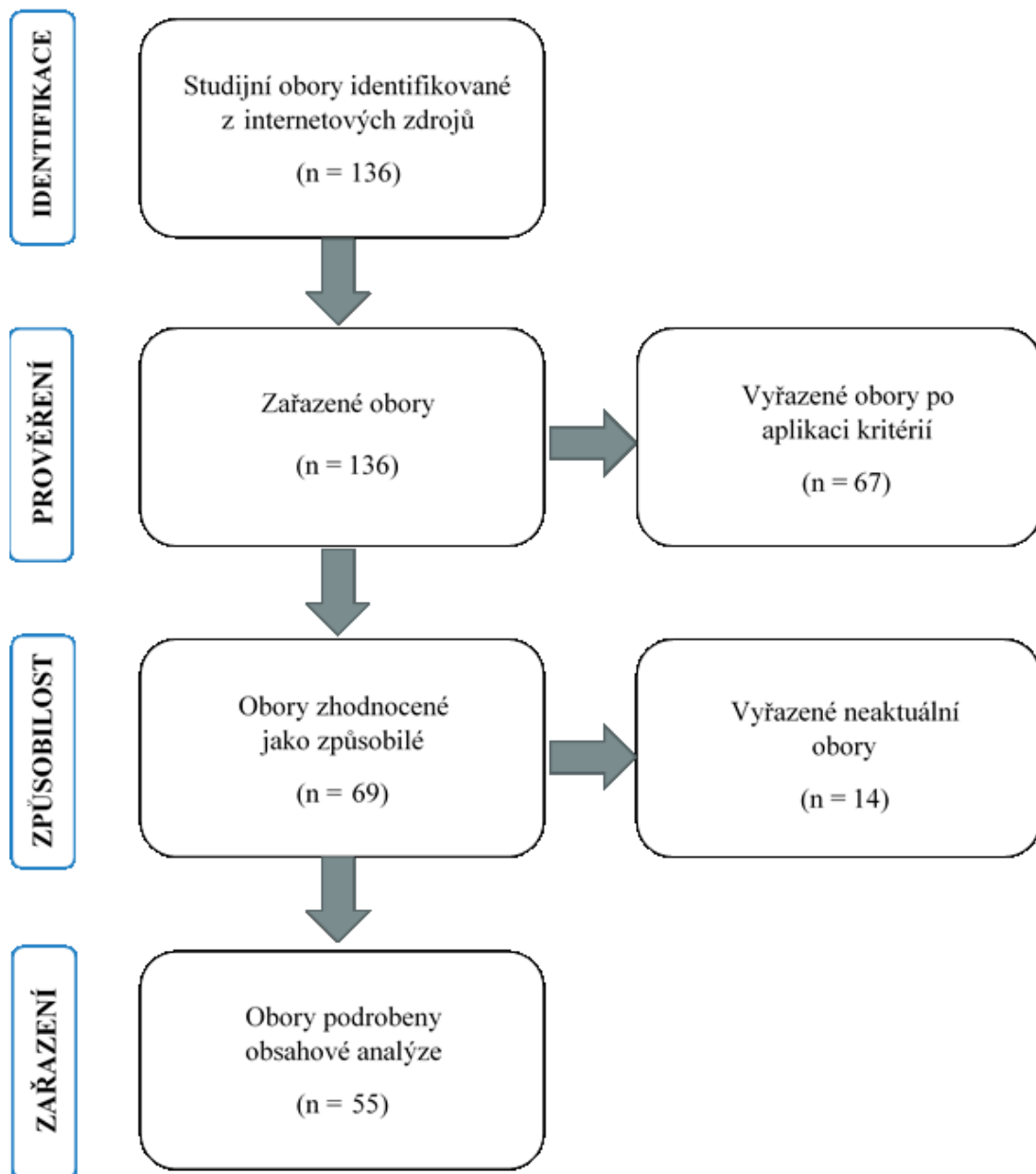
Prostřednictvím rejstříku škol a školských zařízení na stránkách MŠMT a internetových serverech zmiňovaných výše bylo celkem nalezeno 51 studijních oborů v prezenční a dálkové či kombinované formě na 32 vyšších odborných školách, z toho 17 veřejných, 9 církevních a 6 soukromých. Z výzkumného souboru bylo po užití kritérií vyřazeno nejprve 24 oborů v dálkové/kombinované formě, ze zbylých oborů v prezenční formě jich pak bylo vyloučeno 10, 7 z nich se nacházelo na církevních a 3 na soukromých školách. Dalšímu šetření se celkem podrobilo 17 studijních programů na 15 vyšších odborných školách.

Schéma 1: PRISMA flow diagram pro studijní obory VOŠ

Studijní obory vysokých škol byly vyhledané skrze registr vysokých škol a výše jmenované internetové stránky, které zajišťují přehled oborů pro uchazeče o studium. Dohromady bylo identifikováno 136 studijních oborů v prezenční a dálkové/kombinované formě. Obory pouze v dálkové/kombinované formě dosahovaly počtu 61, z prezenčních oborů jich 6 poskytovaly soukromé školy, proto byly po aplikaci kritérií vyloučeny. Zbývající, posouzené jako způsobilé, byly podrobeny ověření na jednotlivých stránkách institucí, přičemž bylo vyřazeno 14 oborů kvůli neaktuálnosti, anebo nebyly vůbec nalezeny. Pro další výzkum bylo použito celkem 55 oborů na 12 vysokých školách.

Schéma 2: PRISMA flow diagram pro studijní obory VŠ

3.4.2 Předměty zaměřené na adiktologii

Adiktologicky orientované předměty byly vyhledávány v učebních a studijních plánech nalezených oborů, tyto materiály byly získané z internetových stránek a akreditačních spisů jednotlivých škol zvolenou metodou totálního výběru (Miovský, 2006). Metodou účelového výběru (Miovský, 2006) dle zvolených klíčových slov se postupovalo při nalézání vyučovaných předmětů. Pro zvolení klíčových slov se vycházelo z Minimálních standardů vzdělávání v sociální práci a nařízení vlády č.275/2016, jež vymezují obsah výuky studijních programů, po jejich prostudování byly za vhodné předměty usouzeny sociální patologie a ohrožené skupiny a rizikové chování. Jako další zdroj sloužila Mezinárodní klasifikace nemocí, kde jsou tříděny poruchy duševní a poruchy chování způsobené užíváním psychoaktivních látek (ÚZIS, 2018), přičemž hypotézou bylo, že s těmito informacemi by se studenti mohli setkat v předmětech jako je psychiatrie a patopsychologie. Níže uvedená slova a jejich terminologické odlišnosti byla vzata jako klíčová:

- Sociální patologie
- Sociální deviace
- Sociální problémy/vyloučení
- Rizikové chování
- Psychiatrie
- Psychopatologie/patopsychologie
- Duševní onemocnění
- Návyková látka/droga
- Závislost

Před samotným hledáním byla zhotovena tabulka s názvem školy, fakultou, studijním programem (ne u všech zveřejněno) a zařazeným oborem do výzkumu, do této tabulky byly v dalším kroku výzkumu zaznamenávané zmapované předměty (viz tabulka 2). Tabulka sloužila jako předloha pro vytvoření schémat, o kterých je pojednáváno níže.

Tabulka 2: Mapování předmětů

Název školy	Fakulta	Studijní program	Obor	Předmět/y
-------------	---------	------------------	------	-----------

U studijních programů vyšších odborných škol bylo vytvořeno schéma pro každý obor zařazený do vzorku. Schéma znázorňuje, jaké vyšší odborné školy nabízí daný obor, u každé školy jsou pak uvedeny předměty identifikované použitím vymezených klíčových slov. U předmětů je vyznačeno, zda jsou povinné, povinně volitelné či volitelné, dále jsou uvedeny týdenní počty hodin za semestr, a to jak u přednášek, tak cvičení.

U vysokých škol bylo použito obdobné schéma, avšak z důvodu velké četnosti nabízených studijních programů, oborů a předmětů bylo rozhodnuto, že přehled pro lepší

orientaci nebude vycházet ze studijních programů, nýbrž se stavebním kamenem stanou vysoké školy. Schéma je konstruováno následovně:

Vysoká škola (zkratka)

- Fakulta
  - Program
    - **Obor**
      - *Předmět* (volitelnost) a časová dotace za semestr (přednáška/cvičení)

Volitelnost předmětu je rozdělena na P = povinný, PV = povinně volitelný, V = volitelný, přičemž u některých vyskytujících se předmětů nebyla tato informace uveřejněna. Ve většině případech je uváděná týdenní časová dotace předmětu za semestr, některé fakulty však upřednostňují celkovou časovou dotaci předmětu za semestr, což může být z důvodu blokové výuky, tyto předměty jsou vyznačené hvězdičkou (*).

3.4.3 Náplň adiktologicky zaměřených předmětů

V informačních systémech a na stránkách jednotlivých škol, byly získány metodou totálního výběru sylaby předmětů, které při mapování byly zhodnoceny jako způsobilé. Dále proběhla obsahová analýza těchto dokumentů, metodou zachycení vzorců byly předměty seskupeny podle klíčových slov do skupin na základě podobnosti učebních osnov. Došlo tedy k zobecnění a redukci předmětů, vyzdvižena byla opakující se témata (Mioviský, 2006). Byly vytvořeny tři kategorie předmětů – *Sociální patologie, Psychiatrie a psychopatologie* a *Problematika závislostí*, každý měl určená klíčová slova, která se hledala v názvech předmětů původních. Klíčová slova byla pro *Sociální patologii* – sociální patologie, deviace, sociální problém, rizikové chování, vybrané skupiny, *Psychiatrii a psychopatologii* – psychiatrie, psychopatologie/patopsychologie, psychická porucha, duševní onemocnění, *Problematiku závislostí* – adiktologie, drogy, závislost. U každého předmětu je uveden obecný rámec výuky, poté byla pozornost věnovaná vyučovaným adiktologickým tématům.

3.5 Limity práce

Jako zásadní limit výzkumu lze považovat nejistotu ve výběru studijních programů, zákonem rozsáhlé a nepřesné vymezení studia pro získání odborné způsobilosti se stalo překážkou. Záměrně nebyl vybrán obor práva, ze zákona není jasné, zda je nutná určitá specializace či nikoliv, studium práva je většinou pětileté, a i tím přesahovalo kritéria pro zařazení. Diskutabilním se staly také další obory, které mají zajisté spojitosti se sociální prací, avšak do výzkumu nebyly zařazeny, mezi ně patří například veřejná správa a veřejná politika, sociální antropologie, prevence kriminality. Spor vyvolával obor vychovatelství, který byl v mnoha případech samostatným studijním programem, v takovém případě nebyl zařazen do vzorku, někdy ale spadal pod studijní program speciální pedagogiky. Variabilita a široké zaměření podoborů speciální pedagogiky vyvolávalo pochybnosti, zda nespécifikovat i jejich výběr.

Dalšími limity mohou být zvolená kritéria, studium v prezenční i kombinované/dálkové formě má shodnou hodnotu, absolvováním je dosaženo odborné způsobilosti sociálního pracovníka, přesto pro účely této práce nebylo dálkové a kombinované studium zařazeno. To se týká i kritérií na typy škol, kdy nebyly do vzorku vzaty soukromé a církevní školy, přestože jejich nabídka byla bohatá. V neposlední řadě začlenění pouze bakalářských studijních programů omezuje možnosti výzkumu.

Nabídka studijních programů se každý rok aktualizuje, obory zařazené do této studie, a tím i získané informace mohou být v příštím roce neplatné, naopak se může vyskytnout řada nových oborů i předmětů. U některých škol je možné zapsání volitelných předmětů napříč fakultami, což je rovněž za hranicemi této práce.

U vyšších odborných škol se největší mezí stal nedostatek poskytovaných informací, školy nejčastěji využívají informační systém „bakaláři“, který není veřejně přístupný. Vzniká zde určitá pravděpodobnost, že informace o vyučovaných předmětech by byly možné získat skrz informační systém, pokud by byl zpřístupněný.

Problematika adiktologie nemusí být obsažena pouze v identifikovaných předmětech, je možné, že se studenti setkávají s problematikou závislosti také v jiných předmětech, anebo na studijních praxích, na které ve výzkumu nebyl brán zřetel.

3.6 Etické aspekty

Tématem této práce je zmapování a analýza studijních programů zaměřených na vzdělávání sociálních pracovníků. Jednotlivé studijní programy byly podrobeny obsahové analýze, veškeré informace a dokumenty byly získány legálně z veřejně dostupných zdrojů a zpracovány čistě za účelem výzkumu.

4 Výsledky

Počáteční dvě výzkumné otázky se zaměřovaly na to, jak jsou rozšířené studijní programy sociální práce a zda se u nich vyskytuje výuka předmětů zaměřených na adiktologii. Přihlédnutím k první výzkumné otázce, tj. „*Jakou nabídku studijních programů sociální práce poskytují vyšší odborné školy a bakalářské programy vysokých škol v ČR?*“, lze konstatovat, že na 15 veřejných vyšších odborných školách je možné prezenčně absolvovat 17 oborů specializovaných na sociální práci. Počet bakalářských studijních programů vysokých škol je značně vyšší a činí 55 oborů, kterých lze prezenčně studovat na 12 veřejných vysokých školách. Druhá výzkumná otázka zněla: „*Kolik studijních programů má ve studijním plánu předměty týkající se problematiky adiktologie?*“, u třech vyšších odborných škol se tyto informace zjistit nepodařily, zbylých 13 (76 %) však má v učebních osnovách alespoň jeden předmět nasměrovaný na závislostní chování. U vysokých škol se nevyskytovaly adiktologické předměty převážně u různě zaměřených oborů speciální pedagogiky, dále nebyly nalezeny u oboru sociální pedagogiky na Ostravské univerzitě a sociálního managementu na Slezské univerzitě. Nejméně jeden předmět má ve své nabídce 89 % studijních programů.

Třetí výzkumná otázka se týkala skladby vyučovaných předmětů, díky nimž jsou studentovi předány informace o závislostech, byl představen obecný rámec předmětu a vyskytující se adiktologická témata. U vyšších odborných škol se podařilo získat sylabus pouze u dvou předmětů, konkrétně šlo o předměty VOŠ KARLOVY VARY *Sociální patologie a prevence* a *Sociální vyloučení* vyučovaný na VOŠ CHEB. U vysokých škol došlo k vytvoření tří hlavních okruhů předmětů, *Sociální patologie*, *Psychiatrie a psychopatologie*, *Problematika závislosti*.

Popis možností studia na jednotlivých školách, rozšířenost oborů a struktura adiktologicky zaměřených předmětů je rozdělen zvláště pro vyšší odborné školy a bakalářské programy vysokých škol.

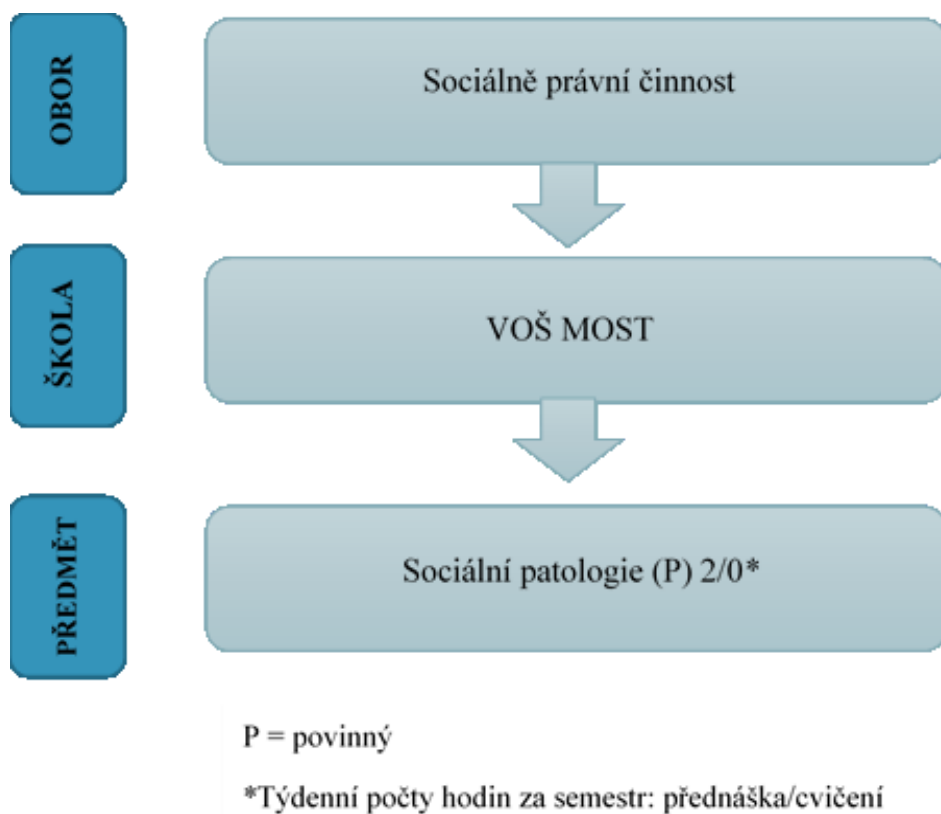
4.1 Studijní programy vyšších odborných škol

Do šetření byly zahrnuty obory sociálně právní činnost (ten se vyskytl jedenkrát), sociální práce (11x), sociální pedagogika (5x), jejichž absolvováním získá absolvent odbornou způsobilost sociálního pracovníka. Je možné je studovat na následujících vyšších odborných školách, o kterých je dále pojednáváno pod zvolenou zkratkou.

- Vyšší odborná škola ekonomická, sociální a zdravotnická, Obchodní akademie, Střední pedagogická škola a Střední zdravotnická škola, Most – VOŠ MOST
- Vyšší odborná škola sociálně právní, Praha – Záběhlice – VOŠ ZÁBĚHLICE
- Střední zdravotnická škola a Vyšší odborná škola zdravotnická, Kladno – VOŠ KLADNO
- Vyšší odborná škola a Střední odborná škola, Březnice – VOŠ BŘEZNICE
- Vyšší odborná škola sociální a Střední pedagogická škola, Prachatice – VOŠ PRACHATICE
- Vyšší odborná škola, Obchodní akademie a Střední zdravotnická škola, Domažlice – VOŠ DOMAŽLICE
- Střední zdravotnická škola a Vyšší odborná škola zdravotnická, Plzeň – VOŠ PLZEŇ
- Střední zdravotnická škola a vyšší odborná škola Cheb – VOŠ CHEB
- Střední průmyslová škola elektrotechnická a Vyšší odborná škola Pardubice – VOŠ PARDUBICE
- Obchodní akademie, Střední odborná škola knihovnická a Vyšší odborná škola Brno – VOŠ BRNO
- Obchodní akademie a Vyšší odborná škola sociální, Ostrava – VOŠ OSTRAVA
- Vyšší odborná škola, Střední průmyslová škola a Střední odborná škola služeb a cestovního ruchu, Varnsdorf – VOŠ VANS DORF
- Vyšší odborná škola pedagogická a sociální, Střední odborná škola pedagogická a Gymnázium, Praha – Dejvice – VOŠ DEJVICE
- Vyšší odborná škola pedagogická a sociální a Střední pedagogická škola Kroměříž – VOŠ KROMĚŘÍŽ
- Střední odborná škola pedagogická, gymnázium a vyšší odborná škola Karlovy Vary – VOŠ KARLOVY VARY

Jak znázorňuje schéma 3, obor sociálně právní činnost lze studovat na VOŠ MOST, v učebních osnovách byl nalezen povinný předmět sociální patologie, se kterým se během semestru studenti setkají dvakrát týdně.

Schéma 3: Sociálně právní činnost

Nejrozšířenějším oborem je sociální práce, ten ve své nabídce poskytuje 11 vyšších odborných škol (viz schéma 4), nejzastoupenější předmět *Sociální patologie* se vyskytuje u 6 škol, přičemž pouze u VOŠ BRNO je povinně volitelný a u ostatních povinný. Tři školy mají v učebních plánech předmět zaměřený přímo na drogovou závislost, u VOŠ PARDUBICE je zařazen mezi povinné, vyučován ve formě přednášek (1 hodina týdně) i cvičení (2 hodiny týdně) v průběhu semestru, na něj dále navazuje volitelný předmět se stejným názvem, který je vyučován ve formě cvičení třikrát týdně za semestr. Největší týdenní dotaci přednášek (4) za semestr je u povinného předmětu *Sociální deviace* na VOŠ PARDUBICE. Dále se v osnovách objevily předměty jako *Sociální vyloučení*, *Sociální práce s problémovými klienty*, *Osoby s rizikovým a problémovým chováním*. Učební plány nebyly získány u VOŠ OSTRAVA, byl však nalezen výčet vyučovaných předmětů v popisu studijního programu, u VOŠ BŘEZNICE, VOŠ Kladno, VOŠ Záběhlíce nebyly zveřejněny žádné informace.

Schéma 4: Sociální práce

Týdenní počet hodin za semestr uveden za předmětem ve formě přednáška/cvičení

Posledním oborem, jenž byl zahrnut do výzkumu, je sociální pedagogika, je možné ho nalézt u 5 vyšších odborných škol (schéma 5). U VOŠ ZÁBĚHLICE nebyly nalezeny informace o vyučovaných předmětech. Všechny zbylé školy mají v učebních plánech zahrnut předmět *Sociální patologie*, ten je jen u VOŠ KROMĚŘÍŽ zaveden jako povinně volitelný, u dalších jako povinný. VOŠ KROMĚŘÍŽ jako jediná škola uvádí výuku předmětu *Adiktologie*.

Schéma 5: Sociální pedagogika

Týdenní počet hodin za semestr uveden za předmětem ve formě přednáška/cvičení

4.2 Předměty zaměřené na adiktologii u studijních programů VOŠ

Zkoumání předmětů na vyšších odborných školách se setkalo s tím limitem, že je nedostatek veřejně přístupných informací. Jediné dokumenty týkající se výuky adiktologicky zaměřených předmětů se podařilo získat u VOŠ CHEB a VOŠ KARLOVY VARY.

VOŠ CHEB prezentuje povinně volitelný předmět *Sociální vyloučení* v hodinové dotaci jedné přednášky a jednoho cvičení za týden během semestru. V sylabu taktéž nejsou uvedena konkrétní témata, v anotaci lze nalézt, že student je v průběhu výuky seznámen s jedinci, kteří jsou ohroženi sociálním vyloučením a jsou mu představeny možnosti sociální práce s těmito klienty. Jedinou informací, jež by přímo směřovala na přítomnost výuky závislosti je uvedená doporučená literatura ke studiu, kniha *Drogy a drogové závislosti*.

Předmět *Sociální patologie a sociální prevence* je povinný, probíhá ve formě přednášek a cvičení, které jsou v obou případech v rozsahu jedné hodiny týdně za semestr. Student získá orientaci v patologických jevech a podnětech chování, jež vedou k jejich rozvoji. Ve vyučovaných tématech se objevuje alkoholismus, drogová závislost a patologické hráčství. V jakém rozsahu a co přesně se student dozvídá uvedeno není.

Pro porovnání těchto předmětů byla vytvořena tabulka (viz níže), která poukazuje na fakt, že více informací o drogové problematice studenti obdrží na VOŠ KARLOVY VARY, nabízený předmět na této škole je povinný a s větší časovou dotací na rozdíl od předmětu na

VOŠ CHEB. Na druhou stranu studenti neobdrží informace o možnostech sociální práce s klienty, jak je tomu u předmětu *Sociální vyloučení*.

Tabulka 3: Porovnání předmětů VOŠ

	VOŠ CHEB <i>Sociální vyloučení</i>	VOŠ KARLOVY VARY <i>Sociální patologie a sociální prevence</i>
Volitelnost	Povinně volitelný	Povinný
Časová dotace přednášky/cvičení	0/1	1/1
Hlavní témata	Sociální vyloučení	Patologické jevy
	Možnosti sociální práce s klienty	X
Témata zaměřená na závislost	X	Alkoholismus, drogová závislost, patologické hráčství

4.3 Studijní programy bakalářského stupně vysokých škol

Vzdělávání v sociální práci má ve své nabídce 12 vysokých škol, v bakalářských programech umožňují studium 55 oborů, po jejímž absolvování lze vykonávat profesi sociálního pracovníka. Začleněné vysoké školy jsou následující.

- Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích – JČU
- Masarykova univerzita v Brně – MU
- Ostravská univerzita – OSU
- Slezská univerzita v Opavě – SLU
- Technická univerzita v Liberci – TUL
- Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem – UJEP
- Univerzita Karlova v Praze – UK
- Univerzita Pardubice – UPCE
- Univerzita Palackého v Olomouci – UPOL
- Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně – UTB
- Vysoká škola polytechnická Jihlava – VŠPJ

Pro demonstraci schématu, dle kterého byl vytvořen přehled vysokých škol, studijních programů a předmětů, je uveden příklad jeho vypracování u Univerzity Karlovy. Podoba kompletního schématu byla z důvodu velikosti vložena do příloh.

Univerzita Karlova v Praze (UK)

- Evangelická teologická fakulta
  - Sociální práce
    - **Pastorační a sociální práce**

- *Deviantní sociální skupiny* (P) 7/0
- *Závažné sociální problémy v soudobé společnosti* (PV) 4/0
- Husitská teologická fakulta
  - Sociální práce
    - **Sociální a charitativní práce**
      - *Rizikové skupiny a rizikové chování* (P) 1/1
  - Specializace v pedagogice
    - **Sociální pedagogika**
      - *Sociální patologie* (PV) 1/1
      - *Psychopatologie dospělého věku* (PV) 1/1
      - *Psychopatologie dětského věku* (P) 1/1
- Fakulta sociálních věd
  - Sociologie
    - **Sociologie a sociální politika**
      - *Sociální problémy*
- Filozofická fakulta
  - Sociální politika a sociální práce
    - **Sociální práce**
      - *Rizikové skupiny a rizikové chování* (P) 1/1
- Pedagogická fakulta
  - Speciální pedagogika
    - **Speciální pedagogika**
      - Nebyly nalezeny
    - **Speciální pedagogika se zaměřením na vzdělávání**
      - Nebyly nalezeny
  - Psychologie s rozšířením o speciální pedagogiku
    - **Psychologie s rozšířením o speciální pedagogiku**
      - *Primární prevence rizikového chování* (P) 1/1
      - *Adiktologický seminář* (P) 1/1

Mezi nejzastoupenější obor patří speciální pedagogika, poté sociální práce a sociální pedagogika. Nejméně s jedním předmětem specializovaným na adiktologii se lze setkat ve 49 studijních programech sociální práce, což činí 89 % z celkového počtu. Více jak polovina oborů (60 %) má ve studijním plánu předměty zaměřené na možnosti práce s duševně nemocnými klienty, psychiatrii a psychopatologii. Předměty jako *Sociální práce*, *Sociální deviace*, *Rizikové chování*, *Sociální problémy* má v osnovách 55 % studijních programů. S nejvyšší nabídkou povinných předmětů (5) se lze setkat u oborů sociální patologie a prevence na Slezské univerzitě a zdravotně sociální práce na Univerzitě Tomáše Bati. Naopak žádný předmět zaměřený na závislosti se nevyskytuje u oborů sociální pedagogika na Ostravské univerzitě, sociální management na Slezské univerzitě, speciální

pedagogika a speciální pedagogika se zaměřením na vzdělání na Univerzitě Karlově, speciální pedagogika – vychovatelství na Jihočeské univerzitě a speciální pedagogika pro 2. stupeň základních škol a střední školy na Univerzitě Palackého. 16 % oborů (9) zajišťuje specificky adiktologické předměty mezi něž patří *Sociální práce s lidmi závislími na návykových látkách, Drogy a společnost, Návykové chování a závislost, Problematika alkoholové a nealkoholové závislosti, Sociální práce s uživateli drog, Protidrogová výchova, Drug interventions, Adiktologický seminář.*

4.4 Předměty zaměřené na adiktologii u studijních programů VŠ

Z široké nabídky předmětů byly dle obsahových podobností vytvořeny tři hlavní předměty, *Sociální patologie, Psychiatrie a psychopatologie, Problematika závislosti.* Do skupiny *Sociální patologie* patří předměty týkající se sociální patologie a deviace, rizikového chování a sociálních problémů. *Psychiatrie a psychopatologie* jsou tvořeny předměty *Psychiatrie, Psychopatologie, Patopsychologie, Sociální práce s lidmi s duševním onemocněním. Problematika závislosti* je souhrn všech předmětů, jejichž náplň se týkala pouze adiktologie.

Sociální patologie

Celkovým rozsahem se předměty zabývají nejčastějšími sociálně patologickými jevy a rizikovým chováním. Cílem je studenta vzdělat v základní terminologii, jednotlivých přístupech a teoriích sociálních deviací, příčinám vzniku. Seznámit ho s možnostmi prevence, systémem sociální pomoci a organizacemi, které se na tyto jedince specializují. Během výuky je představeno velké množství témat jako je šikana, agresivita, sebevražednost, kriminalita, bezdomovectví, sekty, sexbyznys a další.

Určitá část je věnovaná problematice závislosti, každopádně přesné vymezení přednášek či cvičení nebylo zjištěno a vzhledem k početnosti probíraných sociálně patologických jevů lze předpokládat, že oblasti nebudou vyučovány do hloubky. U většiny předmětů se lze setkat s vymezením tří až čtyř adiktologických témat. Prvním z nich je problematika závislosti obecně, studentům jsou charakterizovány druhy návykových látek, příčiny závislostního chování, rozvoj, znaky a fáze závislosti, projevy odnětí, důsledky, prevence a rehabilitace. V druhé části je pozornost věnovaná alkoholové závislosti, třetí drogové. U některých předmětů lze nalézt témata představující nelátkové závislosti, hlavně patologické hráčství. Předmět *Sociální patologie* u oboru sociální patologie a prevence na UHK se dokonce zaměřuje zvláště také na nikotinismus, tento předmět je pro studenty povinný, časová dotace za semestr je jedna přednáška a dvě cvičení týdně. Předmět poskytuje nejpodrobnější popis ze všech nalezených, krom výše popsané obecné problematiky je student seznámen s charakteristikou, aktuálním stavem ve společnosti, důsledky alkoholismu a nikotinismu. Téma drogové závislosti obsahuje roztřídění drog, pozornost je věnována fyzické i psychické závislosti. U nelátkových závislostí uvádí workoholismus a patologické hráčství. Masarykova Univerzita u oboru sociální pedagogika

a poradenství, předmětu *Sociální patologie* vyučuje dokonce novodobé nelátkové závislosti – netholismus a nomofobii.

Psychiatrie a psychopatologie

Obecným rámcem těchto předmětů tvoří seznámení se s problematikou duševních chorob. Studentovi je představen bio-psycho-sociální model zdraví, duševní poruchy a poruchy chování podle mezinárodní klasifikace nemocí. Dále získá přehled o jejich výskytu, příčinách vzniku, klinických projevech, průběhu, prognóze. Dokáže předvídat působení různých faktorů na vývoj psychiky a aktuálního prožívání jedince. Zná nástroje prevence, možnosti léčby, metody reintegrace nemocného do společnosti.

V osnovách se z hlediska adiktologie napříč obory nejčastěji objevovalo téma duševní poruchy a poruchy chování vyvolané užíváním psychoaktivních látek, podrobněji však nebylo charakterizováno. Za zmínku stojí obory zdravotně sociálních pracovníků, kde se vyskytovaly i specifické metody práce s klienty závislými na alkoholu a drogách. Bez výraznějšího popisu na UTB v povinném předmětu *Sociální práce s psychiatricky nemocnými* s časovou dotací jednoho cvičení týdně za semestr. Konkrétní metody byly nalezeny na VŠJP v předmětu *Základy psychiatrie a psychopatologie*, který je povinný a za semestr probíhá třikrát týdně – 2/1 ve formě přednášek/cvičení, u tohoto předmětu se objevila první psychiatrická pomoc, krizová intervence a její techniky, technika navazování kontaktu s klientem, skupinová a individuální terapie. Krizová intervence se učí také v *Základech obecné psychologie a psychopatologie* na UTB, s přednáškami se studenti setkávají dvakrát týdně během semestru. Posledním takovým předmětem, který je volitelný, byl *Úvod do sociální práce s duševně nemocnými klienty* na UPOL, během jednoho cvičení v týdnu se mohou studenti seznámit i se základy práce v multidisciplinárním týmu.

Problematika závislostí

Předměty zaměřené na závislosti jsou dostupné celkem na 9 oborech bakalářských studijních programů, na VŠPJ (*Sociální práce se závislými osobami* – volitelný), OSU (*Sociální práce s lidmi závislými na návykových látkách* – povinně volitelný, *Protidrogová výchova* – povinný), MU (*Drug intervention* – povinně volitelný, *Drogy a společnost* – povinně volitelný, *návykové chování a závislost* - povinný), JČU (*Problematika alkoholové a nealkoholové závislosti* – povinně volitelný), UHK (*Sociální práce s uživateli drog* – povinný) a na UK (*Adiktologický seminář* – povinný). Dva předměty poskytují jednohodinovou týdenní dotaci za semestr, ostatní dvouhodinovou (podrobně viz schéma vysokých škol, jejich studijních programů a předmětů).

Předměty svou koncepcí prezentují ucelený soubor informací potřebných k orientaci v adiktologické problematice. Struktura ve většině případů postupuje systematicky od základních informací, klasifikace, faktorů vzniku a udržování závislostí, forem, druhů, dopadů a konceptů harm reduction, systému léčebné péče, metody práce s klienty až po protidrogovou politiku. V teorii užívání látek jsou představeny teorie a metody užívání, neurobiologie závislostí, charakteristiky závislého klienta, studenti jsou seznámeni

s psychologickými a sociálními faktory, které vedou ke vzniku a udržování závislosti, a s tím, jaké má závislost dopady na tyto oblasti. V systému léčebné péče jsou popisovány terénní práce, kontaktní centra, ambulantní a pobytová léčba, terapeutické komunity, doléčovací programy i programy primární prevence. Metody práce se zabývají poradenskou a sociální prací se závislými i jejich rodinami, také se specifickými klienty. Jeden předmět vymezuje adiktologii a popisuje pozici sociální práce v ní.

5 Diskuse

Pole působnosti sociálních pracovníků je značně rozsáhlé, nezastupitelné místo má bezpochyby také v adiktologických službách. Z výzkumu vyplynula široká nabídka studijních programů sociální práce. Nicméně nejasné vymezení, jak dosáhnout odborné způsobilosti může vyvolávat pochyby typu: Kdo je sociální pracovník? Jak je možné, že studiem rozdílných oborů (například sociální práce, speciální pedagogiky či práva) lze dosáhnout stejné odbornosti? Opravdu studiem těchto odlišných oborů získají absolventi nezbytné kompetence pro výkon profese sociální práce? Zdá se, že zcela oprávněně pojednává ve své knize Elichová (2017) o krizi smyslu sociální práce, jak již bylo zmíněno v teoretické části. Řešením nejasností ohledně ukotvení sociální práce by mohl být profesní zákon pro sociální práci, o kterém se diskutuje od roku 2012 (Kodymová, Suda & Musil, 2012).

Mezi pozitiva plynoucí z tohoto šetření patří, že studenti jsou více či méně seznámeni s adiktologickou tematikou u většiny zkoumaných studijních programů jak na vyšších odborných (76 %), tak na vysokých školách (89 %). Předměty zaměřené specificky na oblast závislostí se však vyskytovaly jen u zlomku programů, konkrétně u 4 ze 17 na vyšších odborných školách a 9 z 55 na vysokých školách. Otázkou tak zůstává, zda existující studijní programy opravdu poskytují dostatečnou přípravu pro budoucí praxi.

Frišaufová (2017) uvádí chybné chápání sociálního pracovníka jako toho, kdo se orientuje v důchodech, systému dávek a podobně, a je nápomocný klientům při vyřizování těchto záležitostí. Zdůrazňuje, že sociální pracovník není jen administrátor, ale také poradce, expert na posouzení stavu klienta a intervence. Je možné, že velká část náplně práce sociálního pracovníka v adiktologických službách tvoří vyřizování dluhů a sociálních dávek, na druhé straně může stejně tak zastávat roli terapeuta, sociálního poradce, odborníka na prevenci, intervenci a resocializaci. V tom případě je důležité, aby se studentovi dostalo dostatečného vzdělání, osvojoval si specifické metody práce s klientem a stal se kompetentní pro výše zmíněné role. Výsledky šetření tak poukazují na nedostatečný rozsah výuky.

Zahraniční literatura se převážně shoduje v názorech na nedostatečnou úroveň vzdělávání sociálních pracovníků v adiktologii, v učebních osnovách většinou chybí výuka kompetencí pro léčbu a prevenci závislostí (Callon, Bosma & Klimas, 2018; Salas-Wright, Lundgren & Amodeo, 2018). Vitásková & Pavlovská (2018) ve svém výzkumu, který se zabýval univerzitním vzděláváním sociálních pracovníků v adiktologii v Evropě a Spojených státech, uvádí, že v oblasti závislostí nedostala žádnou specializovanou průpravu více jak polovina studentů. Další zjištění obnášelo malou časovou dotaci u kurzů, které byly nabízeny jako volitelné. Nedostatek odborné přípravy potvrzuje také kanadský výzkum, při němž bylo zkoumáno 33 bakalářských programů sociální práce, téměř třetina nenabízela žádné předměty orientované na závislosti, u 23 programů byly nalezeny volitelné předměty, ale nepodařilo se zjistit, v jakém rozsahu je zaměření výuky (Graves, Csiernik, Foy & Cesar, 2009). V tomto výzkumu bylo ve studijních plánech nalezeno více povinných

předmětů než těch volitelných, časová dotace a rozsah výuky je ale také diskutabilní a shledávána jako nedostatečná.

Proto se v posledních letech rozvíjí mnoho programů, které by měly podpořit vzdělávání studentů sociální práce v oblasti užívání návykových látek. Byly například vytvořeny materiály o prevenci a léčbě závislostí, které by mohly fakulty použít při tvorbě adiktologicky zaměřených předmětů. S úmyslem rozšířit vědomosti v oblasti závislostního chování a klinických dovedností sociálních pracovníků vznikl program vzdělávání v oblasti alkoholu a jiných drog (ADEP), který se v roce 2017 poprvé rozšířil mezi studenty sociální práce (Salas-Wright, Lundgren & Amodeo, 2018). Mnohé další uvádí také již zmíněný článek Vitáskové & Pavlovské (2018), je však třeba brát v potaz, že takto zaměřené kurzy se v zahraničí objevují převážně na magisterských studijních programech, které vykazují určitou specifikaci, bakalářské programy jsou pojaty spíše všeobecně. Magisterské programy však do řešení této práce nebyly zahrnuty, tudíž je možné, že budoucí výzkum v této oblasti by mohl být pro celosvětové porovnání studijních programů přínosnější.

Při podrobnější analýze předmětů lze podotknout, že předměty, které nejsou přímo adiktologicky zaměřené, se sice tématu závislostí dotknou, ale s přihlédnutím na hodinové dotace a množství témat na přednáškách probíraných nebude obsah informací dostatečný pro možnou budoucí práci s klientem. Na druhé straně u předmětů, které se zajímaly pouze o problematiku závislostí je možno shrnout, že připravenost studentů by mohla být dostačující, jejich nabídka je však značně omezená. Z již zmiňovaného kanadského šetření vyplynulo, že žádný ze zkoumaných programů neměl v osnovách zařazenou výuku konfliktu a krizovou intervenci, u dvou byla začleněna týmová spolupráce a u třech case management (Graves, Csiernik, Foy & Cesar, 2009). V tomto výzkumu je možné spatřit výuku krizové intervence u tří psychiatricky orientovaných předmětů, jeden z předmětů této oblasti zmiňuje také základy práce v multidisciplinárním týmu. Je překvapivé, že u předmětů zaměřených na adiktologii, nebyly informace o těchto tématech nalezeny, mohou však být zahrnuty v metodách práce, zmínka o týmové spolupráci a case managementu by mohla být v přednášce o adiktologii. Case management byl u několika oborů identifikován jako samostatný předmět ve studijním plánu, to také může být důvodem, proč v osnovách zkoumaných předmětů nebyl zařazen.

V učebních osnovách panuje určitá rozporuplnost a nejednotnost výuky. Byla nalezena variabilita, co se týče nabídky předmětů u jednotlivých oborů. Příkladem může být obor speciální pedagogiky, na Ostravské univerzitě patří mezi povinné předměty *Protidrogová výchova* s hodinovou dotací 2 přednášky týdně za semestr, naproti tomu žádný předmět v osnovách nebyl identifikován u Univerzity Karlovy. Je na místě, aby výuka závislostí ve vzdělávání sociálních pracovníků byla podporována a nabyla určitého řádu. Nedostatečná připravenost pro práci s adiktologickými klienty se netýká pouze sociálních pracovníků, proto by vzdělávací programy měly být zahrnuty i do osnov jiných pomáhajících profesí (Vitásková & Pavlovská, 2018).

V kanadském Vancouveru vznikl adiktologický interdisciplinární program, který nabízí kurz pro sociální pracovníky, zdravotní sestry a lékaře. Přináší značné výhody

pro praxi, během kurzu studenti získávají teoretické i praktické znalosti a dovednosti pro práci s klienty se závislostmi, navíc dochází k propojení postojů ale i upevnění rolí jednotlivých profesí a v neposlední řadě se studenti naučí efektivně komunikovat a spolupracovat. V současné době jde o nastavbový kurz po magisterském studiu, každopádně autoři se zamýšlí nad důležitostí začlenění multidisciplinárních kurzů také do terciárního vzdělávání (Callon, Bosma & Klimas, 2018). To by mohlo být inspirací také pro české školství.

O důležitosti vzdělávání v oblasti adiktologie u profesí, které se dostávají do kontaktu s uživateli návykových látek, pojednává Koncepce vzdělávání v oboru adiktologie v České republice, ta představuje základní a nastavbový kurz pro profese sociální, školské, zdravotnické a další. V těchto kurzech se účastníci naučí základům práce s klienty se závislostí, základní kurz je v rozsahu 8 hodin a je doporučen pro odborníky, kteří primárně s adiktologickými klienty nepracují, ale je možné, že se s nimi i tak setkají. Nastavbový kurz má rozsah 40 hodin a je určen odborníkům pracujícím ve specializovaných adiktologických službách (Miovský, Kalina, Libra, Popov & Pavlovská, 2014).

Určitou výhodou České republiky, co se kvality práce se závislými týče, je existence studijního programu adiktologie, ten je jediným nalezeným programem v Evropě, který zajišťuje studium na bakalářském, magisterském a doktorském stupni (Pavlovská, Miovský, Babor & Gabrhelík, 2016). Bakalářský stupeň vznikl v roce 2005 na popud situace, v níž se Česká republika nacházela. V 90. letech se na území značně rozšířilo užívání návykových látek, čímž došlo také k rozvoji nových služeb pro tyto uživatele. Z důvodu nedostatku erudovaných pracovníků, kteří by na tuto problematiku byly specializováni, ale také kvůli tomu, že zájem ostatních profesí, pracovat s touto klientelou, nebyl velký, byla potřeba vyplnit mezera v systému léčebné péče. Studijní program adiktologie je specializované vzdělání, které propojuje obory lékařské, psychologické, sociální práce a další (Miovský et al., 2015).

Přestože svým obsahem má obor adiktologie multioborový charakter, cílem adiktologa není nahradit ostatní odborníky, ale naopak s nimi spolupracovat a podporovat fungování multidisciplinárních týmů (Miovský et al., 2015). Při sčítání adiktologických služeb v roce 2012 bylo zjištěno, že počet zaměstnaných adiktologů na hlavní pracovní poměr činil 113, přičemž u sociálních pracovníků šlo o více jak trojnásobné číslo (352) (Mravčík, 2013). Sociální pracovníci tak mají oprávněně své místo v adiktologických službách, jejich kompetence jsou potřebné a je důležité, aby měli odpovídající vzdělání.

6 Závěr

Sociální pracovníci plní nenahraditelnou roli v multidisciplinárním týmu adiktologických služeb. S klienty, kteří se potýkají se závislostí, pracovali ještě dávno před tím, než vůbec vznikla odborná profese adiktologie. Práce se zaměřovala na odborné pomaturitní vzdělávání, které se jim dostává v této problematice. Cílem bylo analyzovat studijní programy vyšších odborných a vysokých škol v České republice z hlediska zastoupení vyučovaných předmětů zaměřených na adiktologii.

Výsledky přináší širokou nabídku studijních oborů sociální práce na vyšších odborných školách i bakalářských programech vysokých škol. Dle klíčových slov byl identifikován obsah výuky zaměřený na adiktologii, čímž byla zjištěna nabídka takto orientovaných předmětů. Ve většině programů byly nalezeny předměty, které by sociálním pracovníkům mohly zprostředkovat informace potřebné pro práci s adiktologickými klienty. Nicméně po důkladnějším prozkoumání jejich obsahu bylo zjištěno, že rozsah výuky není dostatečný a obsahuje spíše obecnější informace o problematice adiktologie. Velká část předmětů se zabývala rozsáhlou tematikou, se kterou, z hlediska časových dotací, nelze studenty seznámit důkladně. Některé obory v nabídce neměly předměty žádné a pouze 9 bakalářských oborů (z celkového počtu 55) nabízelo specificky adiktologické předměty.

Jak je z výzkumu patrné, sociálním pracovníkům se během studia nedostává dostatečného vzdělání v oblasti adiktologie. Do studijních plánů by měly být zařazeny takové předměty, které svým obsahem a rozsahem zajistí dostatečné teoretické i praktické vzdělání pro budoucí sociální pracovníky. Dále je třeba zmínit důležitost ukotvení identity sociálního pracovníka a možností terciárního vzdělání v tomto oboru.

Tato práce by mohla být podnětem pro další výzkum vzdělávání sociálních pracovníků v adiktologii na českém území. A v neposlední řadě impulsem pro diskuzi pro odborníky, kteří se zabývají podobou vzdělávání sociálních pracovníků. Jako prospěšný je vnímán již zmíněný výzkum na úrovni magisterských programů pro porovnání se zahraničními státy. Zajímavé výsledky by mohl také přinést výzkum znalostí studentů či čerstvých absolventů sociální práce v adiktologické problematice.

Na úplný závěr si autorka dovolí zmínit citát Johanna Wolfganga von Goetha „Vzdělání je schopnost porozumět druhým.“

Seznam literatury

Asociace vzdělavatelů v sociální práci (ASVSP). (2015). *Výroční zpráva za rok 2015*. Dostupné z www.asvsp.org/soubory/VZ%202015.pdf

Asociace vzdělavatelů v sociální práci (ASVSP). (2005). *Stanovy ASVSP*. Dostupné z www.asvsp.org/dokumenty/

Asociace vzdělavatelů v sociální práci (ASVSP). (2017). *Minimální standardy vzdělávání v sociální práci*. Dostupné z www.asvsp.org/wpcontent/uploads/2016/08/standard_2017.doc

Asociace vzdělavatelů v sociální práci (ASVSP). (2019). *Minimální standard vzdělávání v sociální práci*. Dostupné z www.asvsp.org/standardy/

Bartošíková, I. (2003). Práce v multidisciplinárním týmu. In Kalina, K. et al. *Drogy a drogové závislosti 2: mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády ČR.

Bednář, M. (2013). Kvalita sociální práce. In Matoušek, O. et al. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál.

Bednářová, Z., & Pelech, L. (2003). *Slabikář sociální práce na ulici*. Brno: Doplněk.

Belz, H. & Siegrisi, M. (2001). *Klíčové kompetence a jejich rozvíjení: východiska, metody, cvičení a hry*. Praha: Portál.

Bertotti, T., Ward, D. & Zganec, N. (2019). Crossing boundaries for the future of social work education. *Social work education*, 38(1), 1-6. DOI: 10.1080/02615479.2019.1561241

Bulut, I. (2003). A Generalist Approach in Social Work Education in Turkey. *Social Work and Society International Online Journal*, 1(1), 128-137. Dostupné z <https://www.socwork.net/sws/article/view/261>

Callon, C., Bosma, H. & Klimas J. (2018). Addiction Social Work Fellowship Program in Canada. *Journal of Social Work Practice in the Addictions*, 18(3), 332-337. DOI: 10.1080/1533256X.2018.1485434

Council on Social Work Education (CSWE). (2018). *2017 Statistic on Social Work Education in The United States*. Dostupné z <https://cswe.org/CMSPages/GetFile.aspx?guid=44f2c1de-65bc-41fb-be38-f05a5abae96d>

Daley, D. (2013). Family and social aspects of substance use disorders and treatment. *Journal of Food and Drug Analysis*, 21(4), 73-76. DOI 10.1016/j.jfda.2013.09.038

Elichová, M. et al. (2017). *Sociální práce aktuální otázky*. Praha: Grada Publishing.

- Elichová, M., Dvořáková, P., & Sýkorová, A. (2015). Vzdělání sociálního pracovníka jako ne/dominantní faktor ovlivňující řešení životní situace klienta. *Sborník vědeckých textů z konference XII. Hradecké dny sociální práce* (62-67). Hradec Králové: Gaudeamus.
- Frišaufová, M. (2017). Spolupráce s uživatelkami a uživateli drog z pohledu sociální práce. *Sborník odborné konference Sociální práce a drogy*. Praha: Saninim.
- Graham, J. & Al-Krenawi, A. (2013). International Social Work and Social Welfare: Middle East and North Africa. *Encyclopedia of Social Work*. DOI: 10.1093/acrefore/9780199975839.013.56
- Graves, G., Csiernik, R., Foy, J. & Cesar, J. (2009). An Examination of Canadian Social Work Program Curriculum and The Addiction Core Competencies. *Journal of Social Work Practice in the Addiction*, 9(4), 400-413. DOI: 10.1080/15332560903212595
- Gray, M. & Agllias, K. (2013). International Social Work and Social Welfare: Australia and Pacific Islands. *Encyclopedia of Social Work*. DOI: 10.1093/acrefore/9780199975839.013.565
- Gulová, L. (2011). *Sociální práce pro pedagogické obory*. Praha: Grada Publishing.
- Hanuš, P. (2007). Kdo je sociální pracovník a proč by měl být vzdělaný. *Sociální práce/Sociální práca*, 7(1), 5. Brno: ASVSP.
- Higgins, J., & Green, S. (2011). *Cochrane Handbook for Systematic Reviews of Interventions Version 5.1.0*. The Cochrane Collaboration. Dostupné z www.handbook-5-1.cochrane.org/
- Janebová, R. (2014). *Teorie a metody sociální práce – reflexivní přístup*. Hradec Králové: Gaudeamus
- Jankovský, J. (2007) Možnosti a podmínky mezioborové spolupráce v rámci multidisciplinárního týmu. *Sociální práce/Sociální práca*, 7(1), 97-105. Brno: ASVSP.
- Jankovský, J. (2015). Multidisciplinární tým z hlediska sociálního pracovníka. *Sešit sociální práce: Sociální pracovník v multidisciplinárním týmu*, 15(3), 7-13. Praha: MPSV.
- Jones, D. (2013). International Social Work and Social Welfare: Europe. *Encyclopedia of Social Work*. DOI: 10.1093/acrefore/9780199975839.013.56
- Kalina, K. (2015) Bio-psycho-socio-spirituální model a jeho implikace pro odbornou péči. In Kalina, K. et al. *Klinická adiktologie*. Praha: Grada Publishing.
- Kodymová, P. (2007). Sociální práce do druhé světové války. In Matoušek, O. et al. *Základy sociální práce*. Praha: Portál.

- Kodymová, P. (2015). Multidisciplinární týmy v praxi sociální práce. *Sešit sociální práce: Sociální pracovník v multidisciplinárním týmu*, 15(3), 40-52. Praha: MPSV.
- Kodymová, P., Suda, R. & Musil, L. (2012). Profesní zákon pro sociální práci – potřeba, nutnost, nebo nadbytečná regulace?. *Sociální práce/Sociálna práca*, 12(3), 49-52. Brno: ASVSP.
- Kohoutová, I. (2013). Politika vzdělávání. In Duková, I. *Sociální politika Učebnice pro obor sociální činnost*. Praha: Grada Publishing.
- Linley, J., Mendoza, N. & Resko, S. (2014). Working on Treatment Teams: Education Social Work Students to Function as Addiction Specialists within Interdisciplinary Groups. *Social Work Education*, 33(5), 642-655. DOI: 10.1080/02615479.2014.919095
- Matoušek, O. & Hejnová, K. (2019). Profesiogram jako podklad pro konstrukci vzdělávacích programů. *Sociální práce/Sociálna práca*, 19(2), 106-117. Brno: ASVSP.
- Mental Health Commission. (2006). *Multidisciplinary Team Working: From Theory to Practice*. Dostupné z www.mhcirl.ie/file/discusspamultiteam.pdf
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing.
- Miovský, M., Kalina, K., Libra, J. Popov, P. & Pavlovská, A. (2014). Education in Addictology in the Czech Republic: the Scope and Role of the Proposed System [Rámec a role Koncepce vzdělávání v oboru adiktologie v České republice]. *Adiktologie*, 14(3), 310-328.
- Miovský, M., Miller, P., Grund, C., Běláčková, V., Gabrhelík, R. & Libra, J. (2015). Academic education in addictology (addiction science) in the Czech Republic: Analysis of the (pre-1989) historical origins. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 32(5), 527-538. DOI: 10.1515/nsad-2015-0050
- MPSV. (2003). *Návrh koncepce celoživotního vzdělávání sociálních pracovníků a výchovy k lidským právům*. Dostupné z http://epolis.cz/download/pdf/materials_45_1.pdf
- Mravčík, V. (Ed.). (2013). *Zaostřeno na drogy 5: Sčítání adiktologických služeb 2012*. Praha: Úřad vlády ČR. Dostupné z www.drogy-info.cz/data/obj_files/4562/547/Zaostreno_na_drogy_2013-05.pdf
- Mravčík, V. et al. (2018). *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2017*. Praha: Úřad vlády České republiky.
- Mullerová, P., Matoušek, O. & Vondrášková, A. (2005). Sociální práce s uživateli drog. In Matoušek, O. et al. *Sociální práce s v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál.
- Musil, L. (2003). Zdokonalování je možné jen zdola. *Sociální práce/Sociálna práca*, 3(1), 2-12. Brno: ASVSP.

- Navrátil, P. (2007). Současné pojetí a dilemata disciplíny. In Matoušek, O. et al. *Základy sociální práce*. Praha: Portál.
- Navrátilová, J. (2011). Variabilita přístupů ke vzdělávání sociálních pracovníků. *Sociální práce/Sociálna práca*, 11(1), 41-50. Brno: ASVSP.
- Navrátilová, J. (2013). Vzdělávání v sociální práci. In Matoušek, O. et al. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál.
- Nečasová, M. (2003). Profesní etika. In Matoušek, O. et al. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál.
- Pavlovská, A., Miovský, M., Babor, T. & Gabrhelík, R. (2016). Overview of the European university-based study programmes in the addictions field. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 24(6), 485-491. DOI: 10.1080/09687637.2016.1223603
- Potůček, M. et al. (2010). *Veřejná politika*. Praha: Slon.
- Punová, M. (2012). Standardy vzdělávání v sociální práci a jejich naplňování v praktickém vzdělávání studentů sociální práce na katedře sociální politiky a sociální práce FSS MU Brno. *Aula revue pro vysokoškolskou a vědní politiku*, 12(20), 48-61. Praha: Centrum pro studium vysokého školství.
- Quinn, G. & Straussner, S. (2010). Licensure and Continuing Education Requirements for Substance Abuse Training in Social Work. *Journal of Social Work Practice in the Addictions*, 10, 433-437. DOI: 10.1080/1533256X.2010.521084
- Růžičková, D. & Musil, L. (2009). Hledají sociální pracovníci kolektivní identitu? *Sociální práce/Sociálna práca*, 9(3), 79-92. Brno: ASVSP.
- Salas-Wright, Ch., Lundgren L. & Amodeo, M. (2018). Introduction to the Special Issue: Educating Social Workers about Alcohol and Other Drug Use Disorders. *Journal of Social Work Practice in the Addictions*, 18(1), 1-7. DOI: 10.1080/1533256X.2018.1412663
- Solovjevová, L. (2018). *Kompetence a činnosti sociálních pracovníků v adiktologických službách*. Bakalářská práce. Praha: Univerzita Karlova
- Straussner, S. (2001). The Role of Social Workers in the Treatment of Addictions, *Journal of Social Work Practise in the Addictions*, 1(1), 3-9. DOI: 10.1300/J160v01n01_02
- Šiklová, J. (2007). Sociální práce v našem státě od druhé světové války do současnosti. In Matoušek, O. et al. *Základy sociální práce*. Praha: Portál.
- Tajanovská, A. (2015). Role sociálního pracovníka při koordinaci multidisciplinárního týmu – předpoklady a dovednosti. *Sešit sociální práce: Sociální pracovník v multidisciplinárním týmu*, 15(3), 28-33. Praha: MPSV.

Tomeš, I. (1997). *Vzdělávací standardy v sociální práci pro středoškolský, vyšší odborný a vysokoškolský stupeň vzdělání*. Praha: Sociopress.

Tomeš, I. (2011a). *Obory sociální politiky*. Praha: Portál.

Tomeš, I. (2011b). Sociální pracovníci dnes a zítra. *Sborník z konference Politiky a paradigmaty sociální práce. Co jsme zdědili a co s tím uděláme? (7-16)*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně.

Truell, R. & Jones, D. (2017). Global Agenda for Social Work and Social Development. *Encyclopedia of Social Work*. DOI: 10.1093/acrefore/9780199975839.013.1158

Urban, D. (2012). Mezioborová spolupráce v praxi sociální práce. *Sborník vědeckých textů z konference IX. Hradecké dny (123-127)*. Hradec Králové: Gaudeamus.

Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR (ÚZIS). (2018). *Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů (MKN-10)*. Dostupné z www.uzis.cz/cz/mkn/index.html

Valdrová, J. (2017). Generické maskulinum. In Karlík, P., Nekula, M. & Pleskalová, J. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupný z www.czechency.org/slovník/GENERICKÉ%20MASKULINUM

Vicary, S., Cree, V. & Manthorpe, J. (2018). Social Work Education – A Local Global History. *Practice*, 30(4), 223-226. DOI: 10.1080/09503153.2018.1483646

Vitásková, K. & Pavlovská, A. (2018). University Education of Social Workers in Addictological Issues in Europe and the USA: a review. *Adiktologie*, (18)2, 87-95.

Williams, L., Crayton, B. & Agha, E. (2014). Baccalaureate Social Workers. *Encyclopedia of Social Work*. DOI: 10.1093/acrefore/9780199975839.013.27

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů

Přílohy

Příloha č.1: Schéma vysokých škol, jejich studijních programů a předmětů

Univerzita Pardubice (UPCE)

- Fakulta zdravotnických studií
  - Zdravotně sociální péče
    - **Zdravotně sociální pracovník**
      - *Sociální patologie* (P) 10/10*
      - *Psychiatrie* (P) 15/5*
      - *Zdravotně sociální práce s osobami s duševním onemocněním* (P) 0/20*

Vysoká škola polytechnická Jihlava (VŠPJ)

- Fakulta není
  - Zdravotně sociální péče
    - **Zdravotně-sociální pracovník**
      - *Sociální patologie* (P) 2/1
      - *Základy psychiatrie a psychopatologie* (P) 2/1
      - *Sociální práce se závislými osobami* (V) 2/0

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně (UTB)

- Fakulta humanitních studií
  - Zdravotně sociální péče
    - **Zdravotně sociální pracovník**
      - *Základy obecné psychologie a psychopatologie* (P) 2/0
      - *Sociální patologie* (P) 1/1
      - *Vybrané sociální problémy současnosti* (P) 0/1
      - *Vybrané kapitoly z psychiatrie* (P) 1/1
      - *Sociální práce s psychiatricky nemocnými* (P) 0/1
  - Specializace v pedagogice
    - **Sociální pedagogika**
      - *Sociální patologie* (P) 1/1

Slezská univerzita (SLU)

- Obchodně podnikatelská fakulta
  - Hospodářská politika a správa
    - **Sociální management**
      - Nebyly nalezeny

- Fakulta veřejných politik
  - Specializace v pedagogice
    - **Sociální patologie a prevence**
      - *Sociální patologie I* (P) 2/2
      - *Sociální patologie II* (P) 2/1
      - *Sociální práce s vybranými skupinami klientů* (P) 1/1
      - *Psychopatologie a patopsychologie* (P) 2/1
      - *Sociologie deviantního jednání* (P) 1/1
  - Sociální politika a sociální práce
    - **Veřejná správa a sociální politika**
      - *Sociální patologie a prevence* (PV) 2/0
      - *Sociální práce s vybranými skupinami klientů* (PV) 1/1

Technická univerzita v Liberci (TUL)

- Přírodovědně-humanitní a pedagogická
  - Speciální pedagogika
    - **Speciální pedagogika pro vychovatele**
      - *Sociální patologie* (P) 1/1
      - *Prevence sociálně patologických jevů* (PV) 0/1

Ostravská univerzita (OSU)

- Fakulta sociálních studií
  - Zdravotně sociální péče
    - **Zdravotně sociální péče**
      - *Psychiatrie v sociální práci* (P) 24/0*
      - *Psychiatrie v sociální práci cvičení* (P) 0/12*
      - *Sociální deviace* (PV) 12/12*
  - Sociální práce
    - **Sociální práce**
      - *Sociální jevy a chování rizikové pro společnost* (P) 1/1
      - *Sociální práce s lidmi závislími na návykových látkách* (PV) 1/1
- Pedagogická fakulta
  - Specializace v pedagogice
    - **Sociální pedagogika**
      - Nebyly nalezeny
  - Speciální pedagogika
    - **Speciální pedagogika**
      - *Psychopatologie* (P) 1/1
      - *Protidrogová výchova* (P) 2/0

Univerzita Palackého v Olomouci (UPOL)

- Cyrilometodějská a teologická fakulta
  - Sociální politika a sociální práce
    - **Charitativní a sociální práce**
      - *Úvod do sociální práce s lidmi s duševním onemocněním* (V) 0/1
    - **Mezinárodní sociální a humanitární práce**
      - *Úvod do sociální práce s lidmi s duševním onemocněním* (V) 0/1
  - Sociální pedagogika
    - **Výchova ve volném čase**
      - *Psychologie osobnosti a patopsychologie* (P) 1/1
      - *Sociálně patologické jevy ve společnosti* (P) 1/1
- Pedagogická fakulta
  - Sociální pedagogika
    - **Sociální pedagogika – prevence sociálně patologických jevů**
      - *Psychologie osobnosti a patopsychologie* (P) 1/1
      - *Sociální patologie* (P) 2/0
      - *Metodika prevence rizikového chování* (P) 0/26*
    - **Sociální pedagogika – výchova ve volném čase**
      - *Psychologie osobnosti a patopsychologie* (P) 1/1
      - *Sociální patologie* (P) 2/0
      - *Sociálně patologické jevy ve společnosti* (P) 1/1
  - Speciální pedagogika
    - **Speciální pedagogika – andragogika**
      - *Psychopatologie* (P) 1/1
    - **Speciální pedagogika – dramaterapie**
      - *Psychopatologie* (P) 1/1
    - **Speciální pedagogika – intervence**
      - *Psychopatologie* (P) 1/1
    - **Speciální pedagogika – ranný věk**
      - *Psychopatologie* (P) 1/1
    - **Speciální pedagogika pro 2. stupeň základních škol a středních škol**
      - Nebyly nalezeny
  - Vychovatelství a speciální pedagogika
    - **Vychovatelství a speciální pedagogika**
      - *Seminář z patopsychologie* (P) 0/1
      - *Metodika prevence rizikového chování* (P) 0/26*

Masarykova univerzita v Brně (MU)

- Filozofická fakulta
  - Sociální pedagogika a poradenství
    - **Sociální pedagogika a poradenství**
      - *Sociální patologie* (P) 1/1
      - *Sociální práce s mládeží* 1/1
- Fakulta sociálních studií
  - Veřejná a sociální politika a lidské zdroje
    - **Veřejná a sociální politika a lidské zdroje**
      - *Drug interventions* (PV) 1/1
  - Sociální práce
    - **Sociální práce**
      - *Drogy a společnost* (PV) 1/1
      - *Sociální deviace* (P) 1/1
      - *Drug interventions* (PV) 1/1
- Pedagogická fakulta
  - Sociální pedagogika a volný čas
    - **Sociální pedagogika a volný čas**
      - *Vzájemné souvislosti sociální politiky, sociální práce a sociální patologie* (P) 2/2
  - Speciální pedagogika
    - **Speciální pedagogika**
      - *Patopsychologie* (P) 2/0
      - *Psychiatrie* (P) 1/0
  - Speciální pedagogika se zaměřením na vzdělávání – výchova ke zdraví
    - **Speciální pedagogika se zaměřením na vzdělávání – výchova ke zdraví**
      - *Psychiatrie* (P) 1/0
      - *Návykové chování a závislost* (P) 0/1
      - *Základy psychopatologie* (P) 1/0

Univerzita Jana Evangelisty Purkyně (UJEP)

- Sociálně ekonomická fakulta
  - Sociální politika a sociální práce
    - **Sociální práce**
      - *Psychopatologie* (P) 2/2
      - *Sociální patologie* (P) 2/2
- Pedagogická fakulta
  - Speciální pedagogika
    - **Speciální pedagogika – intervence**
      - *Základy psychopatologie a patopsychologie* (P) 1/1

- *Základy psychiatrie* (P)
- Specializace v pedagogika
  - **Sociální pedagogika**
    - *Základy psychopatologie* (P) 1/2
    - *Problematika sociálně patologických jevů* (P) 0/2
  - **Sociálně pedagogická asistence**
    - *Úvod do sociální patologie* (P) 0/2
    - *Patologie osobnosti* (P) 1/1

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích (JČU)

- Teologická fakulta
  - Sociální práce
    - **Sociální a charitativní práce**
      - *Sociální patologie* (P) 0/2
      - *Psychopatologie*
- Zdravotně sociální fakulta
  - Sociální práce
    - **Sociální práce**
      - *Sociální patologie* (P) 28/14*
      - *Sociální práce s klienty s duševním onemocněním* (V) 0/14*
  - Sociální politika a sociální práce
    - **Sociální práce ve veřejné správě**
      - *Sociální práce s klienty s duševním onemocněním* (V) 0/1
      - *Problematika alkoholové a nealkoholové závislosti* (PV) 0/1
  - Zdravotně-sociální péče
    - **Zdravotně-sociální péče**
      - *Sociální práce s klienty s duševním onemocněním* (V) 0/14*
  - Speciální pedagogika
    - **Speciální pedagogika – vychovatelství**
      - Nenalezeny informace o vyučovaných předmětech
- Pedagogická fakulta
  - Speciální pedagogika
    - **Speciální pedagogika předškolního věku – učitelství pro mateřské školy**
      - *Psychopatologie a patopsychologie* (P) 2/0

Univerzita Hradec Králové (UHK)

- Pedagogická fakulta
  - Specializace v pedagogice
    - **Sociální patologie a prevence**

- *Patopsychologie* (P) 1/0
- *Teorie sociálních deviací* (P) 2/1
- *Sociální patologie* (P) 1/2
- **Sociální pedagogika se zaměřením na výchovnou práci v etopedických zařízeních**
  - *Základy psychických poruch a poruch chování* (P) 1/1
  - *Rizikové chování* (P) 1/1
  - *Seminář k rizikovému chování dětí a mládeže* (PV) 0/1
  - *Základy psychiatrie* (PV) 1/1
- Speciální pedagogika
  - **Výchovná práce ve speciálních zařízeních**
    - *Patopsychologie* (P) 1/1
    - *Sociální deviace* (P) 1/1
  - **Speciální pedagogika – intervence**
    - *Patopsychologie* (P) 1/1
    - *Prevence a intervence rizikového chování* (P) 1/1
- Filozofická fakulta
  - Sociální práce
    - **Sociální práce**
      - *Patopsychologie* (P) 1/1
      - *Sociální práce s uživateli drog* (P) 1/1

Univerzita Karlova v Praze (UK)

- Evangelická teologická fakulta
  - Sociální práce
    - **Pastorační a sociální práce**
      - *Deviantní sociální skupiny* (P) 7/0
      - *Závažné sociální problémy v soudobé společnosti* (PV) 4/0
- Husitská teologická fakulta
  - Sociální práce
    - **Sociální a charitativní práce**
      - *Rizikové skupiny a rizikové chování* (P) 1/1
  - Specializace v pedagogice
    - **Sociální pedagogika**
      - *Sociální patologie* (PV) 1/1
      - *Psychopatologie dospělého věku* (PV) 1/1
      - *Psychopatologie dětského věku* (P) 1/1
- Fakulta sociálních věd
  - Sociologie
    - **Sociologie a sociální politika**

- *Sociální problémy*
- Filozofická fakulta
  - Sociální politika a sociální práce
    - **Sociální práce**
      - *Rizikové skupiny a rizikové chování (P) 1/1*
- Pedagogická fakulta
  - Speciální pedagogika
    - **Speciální pedagogika**
      - Nebyly nalezeny
    - **Speciální pedagogika se zaměřením na vzdělávání**
      - Nebyly nalezeny
  - Psychologie s rozšířením o speciální pedagogiku
    - **Psychologie s rozšířením o speciální pedagogiku**
      - *Primární prevence rizikového chování (P) 1/1*
      - *Adiktologický seminář (P) 1/1*